ΤΡΕΙΣ ΓΑΖΑΙΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΓΑΖΑΙΩΝ

ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΔΟΘΕΙΣΑ

ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΗΣ ΛΕΙΨΙΑΣ

ΕΠΙ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΕΠΩΝΥΜΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΡΟΥΣΣΟΥ δ. φ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1893

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

ΤΡΕΙΣ ΓΑΖΑΙΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΓΑΖΑΙΩΝ

ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΔΟΘΕΙΣΑ

ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΗΣ ΛΕΙΨΙΑΣ

ΕΠΙ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΕΠΩΝΥΜΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΡΟΥΣΣΟΥ δ. φ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1893

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Ἄδειᾳ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

ΤΡΕΙΣ ΓΑΖΑΙΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΓΑΖΑΙΩΝ

ΕΝΑΙΣΙΜΟΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΔΟΘΕΙΣΑ

ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΗΣ ΛΕΙΨΙΑΣ

ΕΠΙ ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΕΠΩΝΥΜΙΑΣ

ΥΠΟ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΡΟΥΣΣΟΥ δ. φ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1893

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Ἄδειᾳ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

ΑΙΝΕΙΑΣ Ο ΓΑΖΑΙΟΣ

Βιβλιογραφία.

Τοῦ Αἰνείου (*) περιεσώθη ἡμῖν εἷς διάλογος «Θεόφραστος» ἐπιγραφόμενος καὶ 25 ἐπιστολαί. Παραπέμπω εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ J. Fr. Boissonade: «Αἰνείας καὶ Ζαχαρίας Aeneas Gazaeus et Zacharias Mitylenaeus de immortalitate animae et mundi consummatione» Paris 1836. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Αἰνείου εὑρίσκονται καὶ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἐπιστολογράφοις τῆς τοῦ R. Hercher ἐκδόσεως.

Περὶ Αἰνείου πραγματεύεται ὁ Wernsdorf ἐν τῇ ἀρίστῃ διατριβῇ: Disputatio de Aenea Gazaeo, Naumburg 1817 (Πρόγραμμα) ἥτις ἀνετυπώθη ἐν τοῖς Miscellanea critica τοῦ Friedemann καὶ Seebode Vol. II Part. II σελ. 374, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Boissonade (ix-xxv) Πρβλ. (τὴν ἐπίκρισιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ

(*) Ἐπεδίωξα ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ λέξιν εὔληπτον μὲν τοῖς ξένοις, οὐχὶ δὲ ξένως ἠχοῦσαν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἡμετέρων· ἐδούλευον δυσὶ κυρίοις.

Boissonade) ὑπὸ Bernhardy ἐν τοῖς Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik October 1837 σελ. 524 κ. ἑφ. ἔνθα μᾶλλον ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν ἐξετάζεται ὁ Αἰνείας καὶ (τὴν ἐπίκρισιν τοῦ) Creuzer ἐν τοῖς Heidelberger Jahrbücher der Litteratur 1838 σελ. 241 κ. ἑφ. ὅστις ἐνδιατρίβει μετ' ἀκαίρου περιττολογίας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δόγματος τῆς μετεμψυχώσεως κ τ τ.— Πρβλ. καὶ K. B. Stark Gaza und die philistæische Küste Jena 1852 σελ. 641 κ. ἑφ.—H. Ritter Geschichte der Philosophie t. 6 σελ. 484 κ. ἑφ.— Kilian Seitz Die Schule von Gaza. Heidelberg 1892 σελ. 23. κ. ἑφ. καὶ 51. (ἐπεκρ. ἐν τῇ Berliner philolog. Wochenschr. 1892 No 41 ὑπὸ Weymann καὶ ἐν τῇ Wochenschr. f. class. Philologie 1892 No 25 ὑπὸ Dræseke).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀφοῦ ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθ αὐτῆς ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τῶν Καππαδοκῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἐν δὲ τῇ Δύσει διὰ τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἤρξατο παρακμάζουσα. Τὴν παρακμὴν ἐπιφέρουσιν ἐσωτερικῶς μὲν αἱ αἱρέσεις, ἐξωτερικῶς δὲ αἱ πολιτικαὶ μεταβολαὶ αἱ ἐπελθοῦσαι ἐκ τῆς εἰσβολῆς διαφόρων ἐπηλύδων λαῶν ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Δύσει. Κατὰ μέγα μέρος ὅμως τὴν παρακμὴν τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας ἐπήνεγκε καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπικράτησις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἰς ἣν προσῆλθον μὲν πολλοὶ ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένοι, οἱ προσελθόντες ὅμως μᾶλλον τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπεδέχοντο(1). Οἱ φιλοσοφοῦντες χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν ἴδιον παράγουσιν, ἀλλὰ κολοιοὶ ἀλλοτρίοις πτεροῖς ἀγαλλόμενοι ἰδιοποιοῦνται ἀλλότρια δόγματα, ἢ πολεμοῦντες πρὸς

(1) Ritter Christliche Philosophie I, 376.

τοὺς ἐθνικούς—ὁ πόλεμος διαρκεῖ ἔτι εἰ καὶ ἀσήμαντος [1] —μηρυκῶνται ἅπαξ ἔτι πεπεμμένα καὶ καθημαξευμένα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κέλσου ἐπιχειρήματα.

Ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τούτων ἦν ἡ ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰσχώρησις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν· ἡ ἐθνικὴ φιλοσοφία ἀδιαλείπτως ἀσκεῖ μείζω ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς πατέρας. Τρανότατον τῆς ἐπιδράσεως ταύτης τεκμήριον ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ εἰσι Συνέσιος ὁ ἐκ Κυρήνης, Νεμέσιος ὁ ἐπίσκοπος Ἐμέσης, Αἰνείας ὁ Γαζαῖος, Ζαχαρίας ὁ Μιτυλήνης, Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος (Ψευδο-) Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης κλ. Πρὸς τῇ πλατωνικῇ ἄρχεται ἐπιδρῶσα νῦν καὶ ἡ ἀριστοτέλειος φιλοσοφία. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπιβάλλεται τοσούτῳ μᾶλλον ἐπὶ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καθόσον ἡ πρώτη ὑπερτερεῖ πολὺ τῆς δευτέρας κατά τε τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν δεξιότητα καὶ μέθοδον περὶ τὸ πραγματεύεσθαι φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἅτινα προσόντα ἀποκομίζεται ἐν τῇ μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἀναστροφῇ αὐτῆς. Ἄλλως τε οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδόλως ὀκνοῦσιν ἀναζητεῖν τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν μόρφωσιν ἐν ταῖς τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων σχολαῖς. Διδάσκαλος μὲν Συνεσίου ἐστὶν ἡ Ὑπατία, Αἰνείου τοῦ Γαζαίου ὁ νεοπλατωνικὸς Ἱεροκλῆς, Ζαχαρίου τοῦ Μιτυλήνης καὶ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόνου Ἀμμώνιος ὁ Ἑρμείου κτλ.

---

(1) H. Kellner Hellenismus und Christentum Koeln 1866 σελ. 398 καὶ Tennemann Gesch. d. Phil. Bd. 6. σελ. 334.

'Αλλ' αἱ τοιαῦται σχέσεις τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπλούτιζον μὲν τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν θησαυρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἀκριβῶς ὅμως τούτου ἕνεκεν ἠπείλουν τὴν μεταβολὴν παραμόρφωσιν καὶ τροπὴν τοῦ δόγματος εἰς καθαρὰν φιλοσοφίαν καὶ ἑπομένως τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐρίδων καὶ ἀντιφάσεων τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάττων εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς ἐκκλησίας. Τὰ θέλγητρα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας παρέσυρον πολλοὺς τῶν πατέρων καὶ ἐν προτέροις χρόνοις, ὡς αἱ τοῦ μύθου Σειρῆνες, εἰς τοὺς ἀκροσφαλεῖς βράχους τῆς αἱρέσεως, καθ' ὧν ἄφυκτον ἦν τὸ ναυάγιον. 'Αλλ' ἡ ἐκκλησία πιστὴ τῷ ἀκάμπτῳ καὶ ἀλυγίστῳ δόγματι παραμένουσα ἀποκηρύσσει καὶ καταδικάζει εἰς ἠθικὸν θάνατον, ὡς Βροῦτός τις, τὰ φίλτατα τῶν τέκνων καὶ τοὺς ἐμβριθεστάτους αὐτῆς νοῦς· ἡ ἐκκλησία ἀποκλείει τοῦ περιβόλου τῶν πιστῶν ὅσων ἡ ὑποκειμενικὴ ἀντίληψις τοῦ δόγματος—ἔστω καὶ ἐπ' ἐλάχιστον—παρεκκλίνει τῆς ἀντικειμενικότητος αὐτοῦ, οἷον παρεδόθη καὶ ἀκήρατον παρέμεινεν ἐν τῇ χριστιανικῇ συνειδήσει (1). 'Αλλὰ νῦν ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα· μετὰ τὴν πολιτικὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ πρότερον αὐστηρὰ θρησκομανία ἐξέλιπε. Τὰ λείψανα τοῦ ἐθνισμοῦ ἦσαν ἀκίνδυνα. Οἱ φιλοσοφοῦντες χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναστρέφονται τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους ἀφόβως, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιμιξίας καὶ ἐκ τῆς περὶ τὴν

(1) Πρβλ. Huber. Die Philos. der Kirchenvaeter. München 1859 σελ. 74.

ἑλληνικὴν ἐπιστήμην σπουδῆς αἱ συγγραφαὶ αὐτῶν εἰσι συγκρητισμὸς καὶ συνύφανσις ἑλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν, φράσεων καὶ ἀντιλήψεων (¹). Χαρακτηριστικώτατον τῆς παρούσης ἐποχῆς ἐστιν ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Συνεσίου ὡς ἐπισκόπου, γνωρίζοντος τῷ Θεοφίλῳ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας διαρρήδην ὅτι καὶ ἐπίσκοπος γενόμενος οὐ συμφωνήσει τοῖς μύθοις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας (²). Ἀναγόρευσις τοιαύτη ἐν τοῖς προτέροις αὐστηροῖς χρόνοις ἦν ἀδύνατος.

Ἀλλ' ὡς ἐν τοῖς συντάγμασι τῶν χριστιανῶν τούτων, οὕτως ἀνάλογα βλέπομεν καὶ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς τέχνης τῆς δε τῆς ἐποχῆς, τὴν Θέτιν παρὰ τὸν Ἰωνᾶν καὶ τὸ κῆτος, τὸν ἔρωτα καὶ ψυχὴν παρὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν (³).

(1) Πρβλ. Αἰν. σελ. 40 B. «ὡς νικῶσαν (τὴν ψυχὴν) ἐστεφάνωσε νέκταρός τε καὶ τιμῆς καὶ τῆς ἄνω χορείας ἠξίωσεν.» Αἰν. 30, 16 ..... εἰς τάρταρον πεσοῦσα ὅθεν οὔποτ' ἐκβήσεται. Αἰν. 70, 12 .... τοῦ νέκταρος οὐ παντελῶς ἄγευστον (τὸ σῶμα) κτλ. Ζαχ. σελ. 150. Αἰν. ἐπ. 5 .... μὰ τοὺς Θεοὺς ..... 7 σπονδὰς ποιησώμεθα. Ἑρμῇ, 8 Φίλιον Δία κτλ. Πρβλ· ὅτι ὁ Φώτιος, κώδ. 160, μέμφεται τῷ Χορικίῳ ἑτέρῳ ἐκ Γάζης σοφιστῇ καὶ φίλῳ τοῦ Αἰνείου· ἔστι δὲ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐραστής· τὰ χριστιανῶν (ὄργια καὶ τεμένη τιμῶν). πλὴν οὐκ οἶδ' ὅπως ὀλιγώρως καὶ λόγῳ σὺν οὐδενὶ μύθους καὶ ἱστορίας ἑλληνικὰς οὐ δέον ἐγκαταμίγνυσι τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν, ἔστιν ὅτε καὶ ἱερολογῶν.

Πρβλ Χορικ. Boisson 42 κάλ. καὶ Rohde Griech. Roman σελ. 475 κτέ.

(2) Ἐν τῇ πρὸς Εὐόπτιον ἐπιστολῇ 105 ἔκ. Hercher.

(3) Ἴδε Raoul—Rochette Deuxième Mémoire sur les antiquit. Chrét. p. 60 ἀν.φ. ὑπὸ Creuzer σελ. 259.

Ἡ εἴσδυσις καὶ ἐπίρρωσις τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας ἤνεγκε πάλιν εἰς τὸ μέσον τὰ ζητήματα περὶ ἀθανασίας καὶ προβιοτῆς τῆς ψυχῆς περὶ τῆς ἀιδιότητος τοῦ κόσμου, θεμελιώδη ζητήματα περὶ ἃ περιορίζεται ἐπὶ τέλους ὁ πόλεμος ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν· διότι ἐνταῦθ' ἀκριβῶς ὑπέβαλε τὸν μοχλὸν ὁ θνήσκων ἐθνισμὸς ἐπὶ τέλους ἵνα μοχλεύσῃ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τῆς ἀπομεινάσης αὐτῷ δυνάμεως (¹).

Αἰνείας ὁ Γαζαῖος πολεμεῖ ἐν τῷ «Θεοφράστῳ» τὴν προβιοτὴν τῆς ψυχῆς καὶ ἀιδιότητα τοῦ κόσμου, δοξασίας νεοπλατωνικὰς καὶ ὠριγενείους ἃς παρεδέχοντο ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ καὶ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν, οἷον Νεμέσιος, Συνέσιος κλπ. ἰσχυρίζεται δὲ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως. Τὸν Πρόκλον (ὀκτωκαίδεκα ἐπιχειρήματα κατὰ χριστιανῶν) πολεμεῖ ἐν τοῖς κυριωτέροις πρὸ τοῦ Φιλοπόνου ὁ Αἰνείας. Ἐν αὐτῷ βλέπομεν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ λεληθότως μὲν ἀλλ' ἀνηνύτως ἀναρρωννυμένου ἐθνισμοῦ.

---

(1) A. Stoekl G. d. christl Philos Mainz 1891 σελ. 23.

Αἰνείας ὁ Γαζαῖος.

Ὁ Αἰνείας κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Γάζης, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους Ἀναστασίου τοῦ Α΄ καὶ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη πάλιν κέντρον πνευματικῆς κινήσεως καλλιεργοῦσα τὴν ρητορικὴν φιλοσοφίαν καὶ ποίησιν οὐκ εὐκαταφρονήτως (1).

Ὅτι ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 5 αἰῶνός ἐστι δῆλον ἐξ ὅσων αὐτὸς ἐν «Θεοφράστῳ» ἀναφέρει, ὅτι δηλ. διήκουσε τοῦ φιλοσόφου Ἱεροκλέους (2) ὅστις ἤκμαζε περὶ τὰ μέσα τοῦ 5 αἰῶνος, (3) ἐπιστέλλει τοῖς σοφισταῖς Γεσσίῳ καὶ Ζωσίμῳ, οἵτινες ἐπὶ Ζήνωνος ἔζων καὶ ἀναφέρει τὴν κατὰ τὸ 484 γενομένην καταδίωξιν τῶν Βανδήλων κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ὡς «τὸ χθὲς καὶ πρώην γενόμενον». (4)

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐφοίτα εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ἱερο-

---

(1) Stark Gaza σελ. 634. Συνέχειαν τῆς ἐν Γάζῃ περὶ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα ἀκμαζούσης ρητορικῆς σχολῆς εὑρίσκομεν ἐν Βυζαντίῳ βραδύτερον. Πρβλ. Krumbacher Gesch. d. byzant. Litteratur 1891 σελ. 185 καὶ Nicolai Griech. Litteraturgesch. 1878 τόμ. β΄. σελ. 438 τόμ. γ΄. σελ. 230. f. l.

(2) Αἰν. Β. 1. 2. 19.

(3) Zeller Philos. d. Griechen 3, 2^3 σελ 753 σημ 3.

(4) Αἰν. Β. σελ. 75.

κλέους «φιλοσοφῶν ἐκ παιδὸς» ([1]) καὶ ἐγυμνάζετο περὶ ῥητορικὰς ἀσκήσεις «παρὰ τὰς τοῦ Νείλου ὄχθας ταῖς Μούσαις συμπαίζων. (ἐπ. 15) Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι συνέστησε σχολὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐν ᾗ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκεν «ἀπὸ τῶν λόγων τὸν βίονποριζόμενος» (ἐπ. 11. 13). Ταῦτά εἰσιν ὅσα περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ γιγνώσκομεν.

Ἐκ τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς εἰς ἣν ἐφοίτα ἀπεκομίσατο μέγα σέβας πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἣν εὕρισκε μᾶλλον συμφωνοῦσαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν τῆς ἀριστοτελείου. Τὸν Ἀριστοτέλην τοὐναντίον πολλαχοῦ πολεμεῖ καὶ κατακρίνει ὡς ἀρνούμενον τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ ὡς παραδεχόμενον τὸν κόσμον ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ([2]). Τὸν Πλάτωνα καὶ Πλωτῖνον γιγνώσκει ὁ Αἰνείας ἐξ ἰδίας μελέτης τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὴν περὶ τοὺς ἄλλους ὅμως φιλοσόφους ἐπιστήμην αὐτοῦ ἐλέγχεται ἀρυόμενος ἐκ τῶν πλωτινικῶν αὐτοῦ μελετημάτων ([3]). Ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Πλωτίνου παραλαμβάνει ὁ Αἰνείας οὐ μόνον ἰδέας καὶ δόγματα ἀλλὰ καὶ αἱ φράσεις, αἱ λέξεις ([4]) καὶ τὸ διαλο-

---

(1) Αἰν. Β σελ. 1.

(2) Αἰν. Β. σελ. 7. σελ. 53.

(3) Πρβλ. τὰς ἐν τέλει πλωτινικὰς παρεμβολάς.

(4) Ὡς τεκμήρια πλατωνικῆς μιμήσεως ἔστωσαν τὰ ἑξῆς: Αἰν. Β. 1, 1 Πλάτ. Φαίδρ. 227Α. 4,7 καὶ Γοργ. 447c. 4,10 καὶ Γοργ. 448Α. 9.20 καὶ Γοργ. 456Α. 17,17 καὶ Φαίδ 72Ε. 26,13 καὶ Φαίδρ. 246Α. 28,24 καὶ Φαίδ. 81D. 30,17 καὶ Φαίδ. 107C. 40,18

γικὸν εἶδός εἰσιν εἰλημμένα ἐκ τῶν φιλοσόφων τούτων. Καὶ τὸν Πορφύριον (¹) ὅμως φαίνεται ἐγγύτερον γνωρίζων ἰδίᾳ δὲ ἐλέγχεται περὶ τὰ λόγια (²) σπουδάσας..

Τὸν τοῦ Αἰνείου Θεόφραστον ὁ μὲν Wernsdorf μετ' ἐνθουσιωδῶν ἐγκωμίων ἐπαινεῖ οἱ δὲ πρὸ αὐτοῦ ἔτι ἐνθουσιωδέστερον ἐκφράζονται (Αἰν. Β. XXI κ.τ.ἑξ.) χρυσοῦν δέ τινες βιβλίον ἀπεκάλεσαν αὐτόν (Αἰν. Β. σελ. 157, 461). Ὁ Christ (ᾧτινι συμφωνεῖ καὶ ὁ Weymann Berlin. philolog. Wochenschr. 1892 No 41) χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς «das beste philosophische Werk des untergehenden Altertums» Griech. Littertg² σελ. 748, ἐν ᾧ ὁ Seitz (σελ. 27) αὐστηρότερόν πως τὸν διάλογον κρίνει.

Ὁ Θεόφραστός ἐστι ζήλῳ πλατωνικῷ γεγραμμένος· ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὰ δὲ πρόσωπά εἰσι Θεόφραστος Ἀθηναῖος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας συνήγορος, Εὐξίθεος Σύρος τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπερασπιστὴς καὶ Αἰγύπτιός τις Ἀλεξανδρεὺς ἀκροατὴς τῶν λεγομένων. Ἡ συζήτησις διεξάγεται μετ' ἀστυκότητος καί που

καὶ Γοργ. 523Β. 48,12 καὶ Γοργ. 508Ε. 57,20 καὶ Τιμ. 43Α καὶ Φαίδ. 114Α,Β. 69,16 καὶ Γοργ 492D. 72,15 καὶ Φαίδρ 230D. Πρβλ. καὶ τὰς κατωτέρω πλατωνικὰς παρεμβολάς. Περὶ δὲ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Πλωτίνου παραδίδοται ὅτι ἰδίαν συγγραφὴν συνετάξατο.

(1) Πρβλ. Αἰν. Β, 38,17. 51, 13 κτλ.

(2) Πρβλ. Αἰν Β. 10,17 καὶ G. Wolff Porphyrii de philosophia ex oraculis haurienda Berlin 1856 σελ. 140 σημ. 7. Αἰν. Β. 20,6 καὶ Wolff 190. Αἰν. Β 53,18 καὶ Wolff 225. Αἰν. Β. 73,6 καὶ Wolff 140 σημ. 11.

καὶ μετ' ὀξύτητος νοῦ· πολλαχοῦ ὅμως ἐνδίδωσιν εὐθὺς ὁ Θεόφραστος παρὰ τὰ μεγαλαύχως ἐν ἀρχῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα «οὐδεὶς γάρ με πολλῶν ἐτῶν ἠρώτηκε καινὸν οὐδέν» σελ. 4 ὅπερ τεχνικῶς ἐξεταζόμενον ἐλέγχει τὸν Αἰνείαν φαῦλον ἠθογράφον τοῦ δαιμονίου ἠθῶν διαγραφέως Πλάτωνος ἄτεχνον μιμητήν.

Τῆς μομφῆς ὅμως ταύτης ἀπαλλάσσεται ἴσως ἐὰν ἀποδεχθῶμεν ὅτι χριστιανός τις ἀντιγραφεὺς ἐκ θρησκομανίας παρέλιπεν ὅσα ὁ Θεόφραστος ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀντέτασσε. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐνισχύει καὶ ἡ διαφορὰ τῶν χειρογράφων ἅτινα περιεσώθησαν πρὸς τὸ χειρόγραφον ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀμβρόσιος (1513) μεταφράζων τὸν διάλογον (1) καὶ ὅπερ δυστυχῶς ἀπωλέσθη.

Καὶ ταῦτα μὲν πιθανὰ ἀλλ' ἔτι πιθανώτερον φαίνεταί μοι ὅτι ὁ Αἰνείας καὶ ἐνταῦθα τῷ Πλάτωνι διδασκάλῳ χρώμενος εἰσάγει τὸν Ἀθηναῖον φιλόσοφον ἐν ἀρχῇ μὲν στόμφου πλέων καὶ κομπάζοντα, εἶτα δ' ὑπὸ τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Εὐξιθέου ἰχθύος ἀφωνότερον γιγνόμενον, ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ Πλάτων εἰσάγει τὸν Γοργίαν ἐπαγγελλόμενον μὲν ἀποκρίνεσθαι ὅ,τι ἄν τις ἐρωτᾷ, ἀλλ' εἶτα εἰς ἀπορίαν ἐμπίπτοντα καὶ θορυβούμενον ἐκ τῶν ἀντιλογιῶν τοῦ Σωκράτους. Συνηγοροῦσι δὲ καὶ τὰ κατὰ λέξιν (2) εἰλημμένα ἐκ τοῦ Πλάτωνος (Γοργ. 448Α) «οὐ-

---

(1) Πρβλ. Αἰν. Β. σελ. 41 Ἀλλ' εἰ χρόνῳ προέρχεται πρὸς τὴν μετάφρασιν σελ 496. Nihil dici verius κτέ.

(2) Ὡς δ' ὁ Σωκράτης ἐν Γοργίᾳ εἰσάγει τὸν περὶ τῆς τύχης τῶν ψυχῶν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ λόγον διὰ τοῦ «ἄκουε δή, φασί, μάλα,

δείς γάρ με πολλῶν ἐτῶν ἠρώτηκε καινὸν οὐδέν». (Αἰν. Β. σελ. 4). Ὅτι εἰς τὸ στόμα τοῦ Θεοφράστου ἐμβάλλει ὁ Αἰνείας οὐχὶ τὰ καιριώτατα ἐπιχειρήματα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ προέρχεται καὶ ἐκ πολεμικῶν λόγων καὶ διότι ἐπὶ τέλους ὁ πόλεμος τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν περιορίζεται περὶ ταῦτα μόνον τὰ ζητήματα περὶ ἃ περιστρέφεται ὁ διάλογος ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν. Ἀλλ' ὅπερ δεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦν καταδεέστερος τοῦ θέματος αὐτοῦ ἐστιν ὅτι οὐδ' ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀνατρεπτικῶν ἐπιχειρημάτων δείκνυται δεξιός. Ὁ χριστιανισμὸς παρεῖχε πλείονα καὶ καιριώτερα μέσα πρὸς καταπολέμησιν τοῦ πολυθεϊσμοῦ, τούτων ὅμως ξένως ἔχουσιν οἱ ὀψίγονοι ὑπέρμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ Αἰνείας καὶ πολὺ πλέον τούτου ὁ Ζαχαρίας (περὶ οὗ ἴδε κατωτ.)

Ἐκ τοῦ διαλόγου καὶ τῶν ἐπιστολῶν δείκνυται ὅτι ἐμελέτησε τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφέας ὡς καὶ τὸ εἰς αὐτὸν παλαιὸν ἐπίγραμμα ἐξαίρει : «ἔξοχος ἀτθίδι μούσῃ ῥητήρων γεγαὼς καὶ θειοτέροις ἐνὶ μύθοις» (Αἰν. Β. σελ. 156) ἰδίᾳ δὲ τὸν Πλάτωνα. Ἡ λέξις αὐτοῦ συγκρινομένη πρὸς τὴν περιττὴν τετορνευμένην καὶ ὑπεραττικίζουσαν τῶν πολιτῶν Γαζαίων ἐστὶ κοινὴ σαφὴς καὶ ἡδεῖα εἰ καὶ ἐποκέλλει ἐνίοτε καὶ εἰς τὸ ῥωπικὸν ἰδίᾳ ὁσάκις πειρᾶται τὸν Πλάτωνος ἀπομάξασθαι

καλοῦ λόγου» (Γοργ. 523Α) οὕτω καὶ ὁ Εὐξίθεος τὰ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰσηγεῖται αὐταῖς ταύταις ταῖς λέξεσι τοῦ Πλάτωνος (Αἰν Β. σελ. 50).

χαρακτῆρα. Καὶ ἔλαττον μὲν τῶν λοιπῶν Γαζαίων σοφιστῶν ἐπτόηται ὁ Αἰνείας περὶ τὸν ὡραϊσμὸν καὶ τοὺς ἐπιθέτους καλλωπισμοὺς τῆς φράσεως οὐχ ἧττον ὅμως ἐκείνων παραλαμβάνει ἑλληνικὰ δόγματα καὶ δὴ ἐν συγγράμματι πολεμίῳ τοῦ ἐθνισμοῦ, καὶ τοῦτο συμβαίνει διότι ἡ σοφιστικὴ λέξις ἦν σύμφυτος καὶ συντετηκυῖα ἰδέαις καὶ ἀντιλήψεσι τοῦ πολυθεϊσμοῦ.

Ὅτι ὁ Αἰνείας πιστεύει εἰς νεκραναστάσεις καὶ διάφορα ἄλλα θαύματα τῶν περὶ τὴν Γάζαν μοναχῶν οὐδὲν θαυμαστόν· ὁ ἀὴρ ἐν ᾧ ἔζη ἐνεῖχε τὸ μικρόβιον τῆς ἀσθενείας. Οὐδεμία χρόνου περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δύναται ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοιούτῳ πλήθει φοιβολήπτων φαντασιοκόπων καὶ ἐνθέων δεισιδαιμόνων ὡς οἱ πρῶτοι μ. Χ. αἰῶνες ἐν τῇ Ἀνατολῇ τῇ μισγαγκείᾳ ταύτῃ ἑλληνικῆς διανοίας καταδυούσης χριστιανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀνιόντος καὶ ἀνατολικῆς ἀχαλινώτου φαντασιοκοπίας.

Τὸ δόγμα τῆς προδιοτῆς ἐγένετο σκάνδαλον τοῖς χριστιανοῖς ἀφοῦ ἐκτὸς τῶν πλατωνικῶν καὶ χριστιανοὶ οἷος ὁ Ὠριγένης, ἐν τῇ παρούσῃ δὲ ἐποχῇ ὁ Συνέσιος, ὁ Νεμέσιος κτλ. ἀπεδέχοντο αὐτό· δι' ὃ ἐν πρώτοις ὁ Αἰνείας ἐξελέγχει τὰς ἀτοπίας καὶ ἀντιφάσεις τῶν φιλοσόφων ἐν τῷ περὶ τῆς προδιοτῆς τῆς ψυχῆς δόγματι. Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Πλάτων (1), λέγει ὁ Αἰνείας, καὶ ἐν γένει οἱ κράτιστοι τῶν παλαιῶν φιλοσόφων οὐ ταὐτὰ περὶ τῆς προδιοτῆς τῆς ψυχῆς λέγουσιν ἀλλ' ἕκαστος ἰδίου δόγματος ἡγεμών ἐστι πολλάκις αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιφάσκων· καὶ καθόλου οἱ φιλόσοφοι οὗτοι «τὰ ἀλλήλων ἕκαστοι καταλύοντες καὶ τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτοῖς τἀναντία φιλοσοφοῦσιν»(2).

Ἀκολούθως μεταβαίνει εἰς τὸ τῆς μετεμψυχώσεως ζήτημα ἔνθα, λέγει, ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ ταραχὴ καὶ σύγχυσις γνωμῶν τῶν παλαιῶν φιλοσόφων, ὧν «οἱ μὲν εἰς ἀνθρώπους, οἱ δὲ εἰς θηρία τὴν ψυχὴν ἀπορρίπτουσι».

---

(1) Τὸν Πλάτωνα ἐπειρῶντο ἀπαλλάξαι τῶν ἀντιφάσεων οἱ πλατωνικοὶ λέγοντες ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα ὡς ὂν κρᾶμα τῆς τῶν Χαλδαίων καὶ Αἰγυπτίων φιλοσοφίας καὶ τῆς τοῦ Πυθαγόρου, Ἡρακλείτου καὶ Ἐμπεδοκλέους κατ' ἀνάγκην περικλείει διαφωνίας καὶ ἀντιφάσεις· ἀλλ' ὁ Πλάτων ἔπραξε τοῦτο ἐπίτηδες ἵνα μὴ ἀγνοῶσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οὐδὲν ἄξιον λόγου φιλοσοφικὸν δόγμα.

(2) Αἰν. σελ. 7, 24.

Κατὰ τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι ἡ ψυχὴ ἀναβιώσεται ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἐπιφέρει ὁ Αἰνείας ὅτι ὅλως ἄτοπόν ἐστι τὴν ψυχὴν τὸν αὐτὸν βίον ἐπαναλαμβάνειν· «ἔδει γὰρ τῶν πονηροτάτων ἐπεκτείνειν τὸν βίον εἰς ὅσον ἔδει τὴν τιμωρίαν παρεκτείνεσθαι» ([1]). Ἄντικρυς δὲ ἄλογόν ἐστιν εἰ οἱ ὑπὸ πλεονεξίας ἐπαιρόμενοι καὶ πρὸς ἁρπαγὰς ἕτοιμοι εἰς ἰκτίνους καὶ λύκους μεταβάλλονται οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν εἰς ὄνους κ. τ. τ. ὡς παραδέχονται οἱ Αἰγύπτιοι, ὁ Πλάτων καὶ οἱ πλατωνικοί, ἢ εἰς ἰκτινώδεις καὶ ὀνώδεις ἀνθρώπους, ὡς παραδέχονται ὁ Πορφύριος καὶ Ἰάμβλιχος. Ἐὰν τιμωρία τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἀκολασιῶν, ἀπαντᾷ ὁ Αἰνείας, ἐστὶ τὸ συστέλλειν καὶ κολοβοῦν καὶ ὅλως ἐκκόπτειν αὐτά, τότε οἱ ἀνωτέρω φιλόσοφοι οὐ μόνον οὐ τιμωροῦσι τὴν ἁμαρτήσασαν ψυχὴν ἀλλὰ καὶ ἀνταμείβουσιν αὐτὴν διεγείροντες καὶ παροξύνοντες τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς καὶ οἱονεὶ νέαν ἀφορμὴν πρὸς ἁμαρτίαν παρέχοντες. Ἀλλ' ὅπερ σπουδαιότατον, εἰ προβεβίωκεν ἡ ψυχὴ ἔδει ἀναμιμνήσκεσθαι πολλῷ μᾶλλον τοῦ προτέρου βίου καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ παθημάτων τῆς πατρίδος καὶ τῶν γονέων ἀφ' ὧν χθές τε καὶ πρώην μετῳκίζετο ἢ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ κάλλους ἀφ' ὧν μακρόν τινα χρόνον ἀπέστη· ψυχολογικῶς δὲ ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος μᾶλλον ἀναμιμνήσκεται ἡ ψυχὴ τῶν ὀδυνηρῶν ῥᾷδιον δ' ἐπιλανθάνεται τῶν καλῶν ([2]).

---

(1) Αἰν. 13,8 κ. ἑφ.
(2) Αἰν. 17,16 κ. ἑφ.

Πρὸς δὲ ἂν ἐν τῷ ἐνθάδε βίῳ ἐπιτελῆται ἡ τιμωρία τῶν ἐν τῇ προδιοτῇ ἁμαρτημάτων, ἄλογόν ἐστιν εἰ ὁ Θεὸς ἀφαιρεῖται τὴν ἀνάμνησιν τῶν προτέρων τῆς ψυχῆς πράξεων ἀγνοεῖ δ' αὕτη ἐφ' οἷς τιμωρεῖται καὶ τί ἐν τῷ μέλλοντι φευκτέον. Τιμωρούμενος δέ τις μηδὲν φαῦλον ἑαυτῷ συνειδὼς οὐ μόνον παροξύνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦ δικαστοῦ ἀλογίαν καταλογίζεται.

Κατὰ τῶν εἰσφερόντων τὴν τῆς ψυχῆς προδιοτὴν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐπικρατούσης ἀταξίας ἐν ᾧ κακοὶ μὲν εὖ πράττουσιν, ἀτυχοῦσι δὲ ἀγαθοί, ἐπιφέρει ὁ Αἰνείας οὐ μόνον ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ κακὰ καὶ ἡ δοκοῦσα τῷ σύγκλυδι ὄχλῳ ἐνθάδε ἀτυχία τοῖς φιλοσόφοις οὐδόλως φαίνονται κακὰ τοὐναντίον δὲ μέγα πρὸς ἀρετὴν συμβαλλόμενα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς πλασθεὶς ἐλεύθερος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ἑαυτὸν καθίστησι δυστυχῆ ἢ εὐτυχῆ ἀναλόγως τῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἔγκειται ἡ ἀρετή· ἄνευ ἐλευθερίας οὐκ ἔστιν ἀρετὴ δυνατή· «αὕτη πρώτη πρὸς ἡμᾶς καὶ μεγίστη τοῦ δημιουργοῦ δωρεά...... τί γὰρ ἐλευθερίας σεμνότερον ἢ παραλαβοῦσα θεὸν τὸν ἄνθρωπον ἀπεργάζεται;»(1) Ὁ ἄνθρωπος ἔστιν ὅτε ἁμαρτάνει διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἥτις τυγχάνει ἕδρα παντὸς εὐγενοῦς καὶ ὑψηλοῦ, ἐστὶ συνδεδεμένη τῷ σώματι, ὅπερ ἐστὶν ἕδρα τῶν ἀλόγων ἐπιθυμιῶν καὶ πολλῶν κακῶν αἴτιον εἰμὴ κατὰ φύσιν ζῇ. Ἡ ἐν ἡμῖν διατεταγμένη δύ-

---

(1) Αἰν. 22, 16 κ. ἐφ.

ναμις καὶ ἀρχὴ τοῦ λόγου (1) ὀφείλει χαλιναγωγεῖν ὡς ἔμπειρος ἡνίοχος τὰ ἡμέτερα ἄγρια πάθη εἰ δ' ἄλλως δίκας διδόναι διὰ ῥαθυμίαν ἢ ἀπαιδευσίαν. Κατ' Αἰνείαν ἀνάγκη διαπαιδεύειν τὸν λόγον καὶ ἐπιρρωννῦναι τὴν θέλησιν δι' ἀγαθῆς τροφῆς καὶ παιδείας διὰ τῆς τῶν καλῶν μελέτης καὶ ἐπιστήμης. Ἐξαιρέτως ὅμως θεωρεῖ τὸν πρακτικὸν βίον ὁ Αἰνείας καὶ τὴν τοῦ παντὸς τάξιν ὡς διδασκαλεῖον ἐξ οὗ τὰ ἄριστα ἀποκομιζόμεθα τῶν μαθημάτων καὶ παλαίστραν, ἐν ᾗ οἱ ἀγαθοὶ ἀγωνισταὶ πόνοις τὴν ἀρετὴν καταλαμβάνουσι τὰ καλὰ ἀντικαταλλασσόμενοι περιουσίας καὶ ἡδονῆς (2). Οἱ τοιοῦτοι τελευτῶντες ζῶσιν ἀληθῶς ἀθάνατον ἔχοντες εὐδαιμονίαν διότι περιουσίας καὶ τυραννίδος καὶ τῶν ἄλλων, ἅτινα σκιοειδῆ φαντάσματα καὶ ἐφήμερά εἰσι κρείττονες γενόμενοι, τὴν ἀρετὴν προείλοντο.

Ὁ Αἰνείας διορᾷ (3) πανταχοῦ τάξιν καὶ σκοπόν· ὁ Θεὸς ὡς ἄριστος τεχνίτης καὶ τὸ φαινόμενον περιττὸν καὶ ἄχρηστον ἐκκαθαίρων συναρμόζει καὶ συντάσσει πρὸς τὸ ὅλον, ὅπερ δεικνύει τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. «Καὶ οὐ διὰ τοῦτο κακὸν ἐγένετο ὡς ἂν συνταχθείη, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγένετο παρ' ἡμῶν, ἀπὸ τῆς προνοίας συνετάττετο» (4)

(1) Αἰν. 26,9 κ. ἐφ.

(2) Αἰν. 26,25 Κ. ἐφ.

(3) Ὅτι ὁ Αἰνείας μεταγράφει τὴν θεοδικίαν τοῦ Πλωτίνου ἐνταῦθα, ἐστὶ καταφανὲς ἀφοῦ οὐδόλως ὀκνεῖ καὶ ἀποσπάσματα ὅλα ἐκ τοῦ περὶ προνοίας τοῦ Πλωτίνου αὐταῖς λέξεσιν ἐν τῷ διαλόγῳ αὐτοῦ παρενυφαίνειν. Ἴδε καὶ τὰς πλωτινικὰς παρεμβολάς.

(4) Αἰν. 29,17 κ. ἐφ.

Κατὰ τῶν προβαλλομένων τὴν προβιοτὴν τῆς ψυχῆς πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφορότητος τῶν ἐνταῦθα συμφορῶν ἐπιφέρει ὁ Αἰνείας τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν καὶ τὴν μετὰ θάνατον ἐν ᾅδου τιμωρίαν, ἥτις ἐν μέρει δι' ἐλαφρὰ ἁμαρτήματα συμβαίνει καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ, οὕτω δ' ἐξηγεῖται τὰς σωματικὰς ἀσθενείας· οἱ ἐνταῦθα τιμωρούμενοι καὶ μετανοοῦντες ἀπαλλάσσονται τῆς ἐν ᾅδου τιμωρίας. Τὰς ἐκ γενετῆς νόσους καὶ σωματικὰς ἐλλείψεις ἐν αἷς οἱ ἀντίπαλοι διέβλεπον τιμωρίαν, ὧν ἐν τῇ προβιοτῇ ἡ ψυχὴ προδιήμαρτε, θεωρεῖ ὁ Αἰνείας ὡς κατὰ τύχην συμβαινούσας παρεκτροπὰς τῶν τῆς φύσεως νόμων. Ἂν ἡ δύναμις καὶ ἀρχὴ τῆς γονῆς μὴ ᾖ ἱκανὴ θερμότητος ἐνδείᾳ τῆς ὕλης ἐπικρατῆσαι, τὸ παραγόμενον ἔσται νοσηρὸν καὶ λελωβημένον «καὶ ταύτῃ μᾶλλον τὰ ἀσθενῆ καὶ τερατώδη καὶ λελωβημένα τῶν παίδων γίγνεται» ([1]) ἀλλὰ τούτοις οὐδὲν ἐμποδὼν γίγνονται οὔτε οἱ διεστραμμένοι πόδες οὔτε τὸ παρακεκομμένον σῶμα εἰς φιλοσοφίαν καὶ ἀρετήν· τοὐναντίον αἱ σωματικαὶ ἐλλείψεις χρησιμεύουσι πρὸς περιστολὴν καὶ χαλιναγώγησιν τῶν κακιῶν, καὶ γίγνεται οὕτω τὸ παρακεκομμένον σῶμα φυλακὴ καὶ μέγα πρόσκομμα κατὰ τῶν στρεβλῶν ἐπιθυμιῶν κακῆς ψυχῆς.

Πρὸς τῇ φυσικῇ ταύτῃ ἐξηγήσει τῶν ἐκ γενετῆς σωματικῶν ἐλλείψεων καὶ τῆς διαφορότητος τῶν ἐξωτερικῶν συμφορῶν ἐπάγεται ὁ Αἰνείας ἑτέραν ἠθικήν· ἡ θεία πρόνοια προγιγνώσκουσα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι χρῆσιν

---

(1) Αἰν. 31,17 κ. ἑφ.

τῶν ὑλικῶν μέσων καὶ πνευματικῶν δυνάμεων ἑκάστου ἐστέρησεν αὐτὸν ἐκείνων ὧν κακὴν χρῆσιν ἔμελλε ποιήσασθαι· «οὐ τὸ παρὸν μόνον βλέπει τῆς προνοίας ὁ νόμος ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον γίγνεσθαι, καὶ οἷς προσήκει τὴν ἀξίαν ἐκεῖθεν τάττει» ([1]).

Αἱ τοιαῦται ὅμως ἀνωμαλίαι συμβαίνουσιν οὐχὶ συχνάκις ἀλλ' ἐξαιρετικῶς ἵνα μὴ οὕτω προέρχηται διατάραξις τῶν τῆς φύσεως νόμων· ἐκ τῶν παρεκτροπῶν δὲ τούτων ἀκριβεστέραν κτώμεθα τὴν τοῦ καλοῦ γνῶσιν παρατιθέντες αὐτὸ πρὸς τὸ ἄμορφον καὶ κακόν. Ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια ἐμποδίζουσα πολλὰ ἐγκλήματα καὶ κακίας διὰ νόσων καὶ σωματικῶν ἀδυναμιῶν οὐκ ἀφαιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον ἡμᾶς, διότι τινὰ μόνον ἀναστέλλει· «οὐ γὰρ ἔδει τὴν πρόνοιαν οὕτως εἶναι, ὡς μηδὲν ἡμᾶς εἶναι» κτλ. ἄλλα δ' ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κακῇ χρήσει τῆς ἐλευθερίας, διὸ πολλάκις τὰς αἰτίας τῆς τῶν τικτομένων ἀσθενείας ζητητέον ἀλλαχόσε. Πολλάκις αὗταί εἰσι κληρονομικαὶ ἢ ὀφείλονται εἰς τὴν ἀκρασίαν καὶ μέθην καὶ παρεκτροπὰς τῶν γονέων. Εἰς τοὺς τῆς προνοίας νόμους μόνον ὀξυδερκὴς ὀφθαλμὸς δύναται διεισδῦσαι καὶ ὅ,τι τοῖς ἰδιώταις ἀνωμαλία καὶ ἀδικία φαίνεται, συμβαίνει οὕτως ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος· ἡ δοκοῦσα ἀταξία ὅτι ὁ μὲν παρὰ τὴν γένεσιν ἀποθνήσκει ὁ δὲ εἰς ἔσχατον γῆρως ἐληλακώς, ἑδράζεται ἐπὶ αἰτίων ἅτινα μόνον τῷ βαθύτερον ἐξετάζοντι τὰ πράγματα προσιτά. Τὸ τῆς διαρκείας τοῦ βίου διάφορον μεγάλων ἐστὶν ὠφελειῶν πρόξενον μετατιθέμενον κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ

(1) Αἰν. 32, 8 κ. ἐφ.

βουλήν. «Οὐ γὰρ ἔδει τὸν αὐτὸν χρόνον ἅπασι διορίζεσθαι· ἢ γὰρ ἂν ἀσελγείᾳ συνακμάσαντες ἄνθρωποι σωφροσύνῃ παρὰ τὴν πολιὰν ἐπηρείδοντο, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τοῖςἀλλοτρίοις ἐντρυφήσαντες, τοῦ γήρως τὴν δικαιοσύνην προὐβάλλοντο» (1). Οὕτω δὲ δεικνύει ἡμῖν ὁ Θεὸς ὅτι οὐχὶ ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης ἀλλ' ἐκ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας μετατίθησιν ἕκαστα πρὸς τὸ κάλλιστον. Χρῆται δ' ὁ Θεὸς πολλαχῶς τῷ θανάτῳ πρὸς πρόληψιν διαφόρων κακῶν ἢ πρὸς παραδειγματισμόν, ὡς καλὸς ἰατρὸς ἐκτέμνων τὸ σεσηπὸς μέλος τῆς κοινωνίας ἵνα τἆλλα ὑγιῆ καὶ ἀνεπηρέαστα μείνωσιν. Ὁ Αἰνείας διαβλέπει ἐν τοῖς σεισμοῖς καὶ λοιμοῖς καὶ κεραυνοῖς τὴν θείαν μάστιγα ἐνσκήπτουσαν ἵνα τοὺς ὑβριστὰς παιδεύσῃ καὶ τὴν κακίαν κωλύσῃ.

Ἀλλ' ὅλως ἄτοπόν ἐστι τὸ ἀποδέχεσθαι ὅτι ἡ ψυχὴ ζῇ πολλὰς ὑπάρξεις ἀφ' οὗ ἡ πρώτη ἱκανή ἐστιν ἐκδιδάξαι πῶς ἡ ψυχὴ ὑπέστη τὸν ἀγῶνα ἐν τῇ κονίστρᾳ τοῦ παρόντος βίου καὶ ἂν τυγχάνῃ ἀγαθὴ ἀγωνίστρια. Καὶ τὴν μὲν τοῖς νόμοις ἐμμένουσαν περιμένει στέφανος καὶ ἀνταμοιβὴ ἄνω, τὴν δὲ πονηρὰν καὶ ἄδικον ἡ τιμωρία καὶ τὸ δεσμωτήριον.

Οὕτως ἀποδεικνύει ὁ Αἰνείας ὅτι ἡ προβιοτή ἐστι πλάσμα τῆς φαντασίας τῶν φιλοσόφων καὶ «ἀνθρωπίνη τις οἴησις» ἄνευ δὲ τῆς μετεμψυχώσεως δύναταί τις αἰτιολογῆσαι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένην ἀταξίαν καὶ τὰ δοκοῦντα κακῶς ἔχειν.

Οἱ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἀγωνισταὶ—λέγει ὁ Αἰνείας ἐμμένων εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰκόνα—εἰσὶ πλάσματα τοῦ

---

(1) Αἰν. 35, 21. κ. ἐφ.

Θεοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ Θεὸς ποιῶν ἄλλους οὔτε ἐλαττοῦται οὔτε ἀναλίσκεται ἀλλὰ πάντοτε μένει ὅλος ὅσον μέγα καὶ ἂν ᾖ τὸ πλῆθος τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ ποιουμένων. (1) Ὁ Αἰνείας καταφεύγει εἰς εἰκονικὰς ἐκφράσεις πρὸς ἐξήγησιν τῆς μεταξὺ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος σχέσεως. Ὁ τοῦ κόσμου δημιουργὸς παραβάλλεται πρὸς τεκτονικὸν ὅστις νῦν μὲν ἱερὰ νῦν δὲ οἰκίας νῦν δὲ νεώρια τεκταινόμενος οὔτε τι τῆς ψυχῆς οὔτε τι τῆς ἄλλης ἐπιστήμης ἀφαιρεῖται· ὡσαύτως καὶ ὁ δημιουργὸς οὐ διαμερίζεται εἰς ἃ δημιουργεῖ ἀλλὰ μένει πάντοτε ὁ αὐτὸς παρὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δημιουργουμένων. Ὡς δὲ τὸ δένδρον φέρει πολλάκις καρπῶν ἀφθονίαν ἡ δὲ παραγωγικὴ δύναμις μένει πάντοτε ἐν αὐτῷ καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀναλίσκεται ἀλλὰ καὶ βεβαιοτέρα γίγνεται, οὕτω καὶ ὁ δημιουργὸς οὐ μόνον οὐκ ἀναλίσκεται «ἀλλ᾽ ἔτι μᾶλλον ὅλος μένει, ὅσῳ μᾶλλον πλῆθος ἐργάζεται» (2). Ὁ Αἰνείας ὁμολογεῖ ὅτι ἀγνοεῖ «πόθεν» ὁ Θεὸς λαμβάνει τὰς νοερὰς δυνάμεις καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ γιγνώσκομεν ὅτι τῷ δημιουργῷ τῶν ὅλων οὐδὲν τῶν ὅλων ἀδύνατον οὐ δεῖ περαιτέρω ἐξετάζειν περὶ τοῦ «πόθεν» ὅπερ ὁ Αἰνείας θεωρεῖ ὡς ἔπαρσιν καὶ προσβολὴν πρὸς τὸ θεῖον (3).

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψυχῶν ἡμῖν μὲν φαίνεται ἄπειρος «θεὸς δὲ ἠρίθμησεν». Ὅση καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ πληθὺς αὐτῶν οὐκ ἐπιφέρει στενοχωρίαν, διότι τὰ πάντα εἰσὶν ἕν,

(1) Αἰν. 41, 2 κ. ἑφ.
(2) Αἰν. 41, 4 κ. ἑφ.
(3) Αἰν. 41, 11. κ. ἑφ.

ἐπομένως τὸ ἓν οὐκ ἔστιν ἐμπόδιον τῷ ἄλλῳ ὡς συμβαίνει ἐν τοῖς ὑλικοῖς σώμασιν· ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐνυπάρχει τὸ ὅλον ὡς καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς ἕκαστος κλὼν ἀποτεμνόμενος περικλείει ἐν αὑτῷ τὸ ὅλον τῆς ζωῆς τοῦ δένδρου καὶ τῇ γῇ διδόμενος βλαστάνει. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψυχῶν οὐκ ἔστιν ἄπειρος· διότι ἐπειδὴ τὰ θνητὰ σώματα ὑπάρχουσιν ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ καὶ ἐπομένως οὐκ εἰσὶν ἄπειρα τὸν ἀριθμὸν, κατ' ἀνάγκην οὐδ' αἱ ψυχαί εἰσιν ἄπειροι τὸν ἀριθμὸν, ἀφοῦ τὸ σῶμά ἐστι τὸ δεόμενον καὶ ὑποδεχόμενον τὴν ψυχήν.

Ὁ Αἰνείας παραδέχεται διηνεκῆ τῶν ψυχῶν δημιουργίαν δι' ἧς ὁ Θεὸς τοῦτο μὲν τὴν δύναμιν αὑτοῦ δείκνυσι τοῦτο δὲ τοὺς φιλοσόφους καταισχύνει προειδὼς ὅτι ἀλόγως τὸν κόσμον καὶ τὰς λογικὰς δυνάμεις ἀνάρχους καὶ ἀγενήτους νομίσαντες θεοποιήσουσι. Διὰ τῆς ἔτι καὶ νῦν δημιουργίας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν διδάσκει ἡμᾶς ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δημιουργὸς καὶ τῶν ἄλλων λογικῶν δυνάμεων καὶ νοερῶν οὐσιῶν· βλέποντες ἡμᾶς αὐτοὺς νεωστὶ φυομένους, οἵτινες κατέχομεν τὴν τελευταίαν βαθμίδα μεταξὺ τῶν λογικῶν οὐσιῶν καὶ τὴν ἀρχὴν ἡμῶν ἐν Θεῷ ἔχοντας συμπεραίνομεν καὶ περὶ τῶν ἄλλων νοερῶν δυνάμεων ὅτι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔσχον ἐκ τοῦ δημιουργοῦ ὡς καὶ ἐκ τῆς φθινούσης καὶ ἀνανεουμένης σελήνης συμπεραίνομεν ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἀστέρες οὐκ εἰσὶν ἀγένητοι οὐδ' ἄναρχοι. (1)

Ἐκ τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρώπου ἕπεται ὅτι ψυχὴ

(1) Αἰν. 42, 17 κ. ἑφ.

καὶ σῶμα συγχρόνως ἐπλάσθησαν· διότι ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ προϋπῆρχε τὸ δὲ σῶμα ὕστερον ἐπλάσθη, τότε κατ' ἀνάγκην ἡ ψυχὴ ἦν ἀργὴ καὶ περιττὴ πρὶν ἢ κατέλθῃ καὶ οὐκ ἐδείκνυεν ἐνεργείᾳ τὴν δύναμιν αὐτῆς οὐδ' ἠδύνατο νοεῖν, ἅπερ κτᾶται ἐν τῇ μετὰ τοῦ σώματος ἑνώσει αὐτῆς (1). Ἀλλ' ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἦν αὐτῇ τεταγμένον ἄλλο τι ἔργον ἄνω, τότε καταβαίνουσα καταλείπει κενὴν καὶ ἐν ἀργίᾳ τὴν ἑαυτῆς χώραν. Ταῦτα ὅμως προσπταίουσι πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πανσοφίαν ὅστις τὸ πᾶν ἐν καλλίστῃ τάξει καὶ ἁρμονίᾳ ἔπλασε καὶ διεκόσμησε. Παραδεκτέον ἄρα ὅτι ἡ ψυχὴ πλάσσεται ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ κατὰ τὴν μετὰ τοῦ σώματος ἕνωσιν αὐτῆς (2). Ἐνταῦθα ὁ Αἰνείας πρόσκειται τῷ δόγματι οἷον διεμορφώθη καὶ σχεδὸν γενικῶς ἀποδεκτὸν κατέστη μετὰ τοὺς περὶ τὸν Πελάγιον διαπληκτισμούς (3).

Ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ὁ Αἰνείας ἐπιφέρει τὰς ἑξῆς ἀποδείξεις. Ἡ ψυχή ἐστιν οὐσία λογικὴ ἀεικίνητος καὶ αὐτεξούσιος ζωὴν ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσα καὶ ὀργανικῷ σώματι χορηγεῖν δυναμένη, ταῦτα ὅμως εἰσὶν ἀθανασίας γνωρίσματα ὧν τὸ θνητὸν ἐστέρηται (4). Ἡ ψυχὴ

(1) Αἰν. 43,19 κ. ἑφ.

(2) Αἰν. 44,12 Οὐκοῦν ἄμεινον ἅμα τῷ προελθεῖν τὸ προσταττόμενον ἐκτελεῖν, ἢ ἄγονον καὶ ἀτελῆ τοσοῦτον διαμένειν, καὶ τῷ μηδὲν τὴν ἀρχὴν ἐνεργεῖν τὴν ἑαυτῆς δύναμιν παντελῶς ἀγνοεῖν· ἐπίδειξις γὰρ καὶ γνῶσις δυνάμεως ἡ ἐνέργεια.

(3) Πρβλ. Welzer u. Welte's Kirchenlexikon ἐν λ. Creatianismus.

(4) Αἰν. 45,17 κ. ἑφ.

ἐπλάσθη οὐχὶ μὲν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐξ ἧς ὁ Θεός ἐστιν, ἀλλὰ τυγχάνει ὁμοία αὐτῷ καὶ οἱονεὶ εἰκὼν ὡς λογικὴ οὐσία καὶ φιλοσοφίας δεκτική. Ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ψυχὴ θνητή ἐστι τότε οὐ μόνον ἀρνούμεθα τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλᾶσιν τῆς ψυχῆς ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον βεβαιοῦμεν, διότι τὸ θνητόν ἐστι τῷ ἀθανάτῳ ὅλως ἐναντίον. Ὅτι δὲ πᾶν ἔχον ἀρχὴν καὶ γενόμενον οὐκ ἔστι καὶ κατ' ἀνάγκην θνητὸν τοῦτο βεβαιοῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Τιμαίῳ(1). Πρὸς δὲ αἵ τε νοεραὶ δυνάμεις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουσιν ἐν Θεῷ· ἀλλ' ἀφοῦ ἐκείνας ἀθανάτους παραδεχόμεθα παραδεκτέον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀθάνατον. Ὁ Αἰνείας δισχυρίζεται μάλιστα ὅτι θεῖος νόμος οὕτως εἰπεῖν ἐστι τὰς λογικὰς οὐσίας καὶ ἀθανάτους εἶναι. Ἢ παραδεκτέον ἄρα ὅτι ὁ Θεὸς ἐλησμόνησε τὴν τέχνην τοῦ πλάσσειν ἀθανάτους οὐσίας ἢ ὅτι οὐ δύναται ἢ ὅτι τὸν ἑαυτοῦ νόμον παραβαίνει, ἀλλὰ ταῦτα ἀντίκεινται εἰς τὴν παντοδυναμίαν καὶ πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ (2).

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω μεταβαίνει ὁ Αἰνείας εἰς ἄλλο ζήτημα, πειρᾶται δὲ ἀποδεῖξαι ὅτι ὁ κόσμος οὐκ ἐστιν αἰώνιος ἀλλὰ χρόνῳ ποτὲ διαλυθήσεται. Ἡ τῶν σωμάτων γένεσις, λέγει, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ κίνησις· ἀλλ' ἡ κίνησις οὐδέποτε μένει στάσιμος ἀλλ' ὀρέγεται καὶ σπεύδει πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὸ ἓν ὅθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς· ὁ αἰσθητὸς κόσμος σπεύδων πρὸς τὸ τέλειον καὶ τὴν

(1) Πλ. Τ. 41Α,Β.

(2) 44,18. Ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ταῦτα πλατωνικαὶ ἀπηχήσεις εἰσίν.

ἀρχὴν αὐτοῦ διαλυθήσεται ἵνα ἀνακαινισθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς ἀθάνατον καὶ οὕτω πληρώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ὁ περὶ ἡμᾶς κόσμος καὶ τὸ θνητὸν ἡμῶν σῶμα μετὰ τὴν τῶν ψυχῶν δοκιμασίαν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ μεταλλαγήσονται εἰς ἀθάνατα κατὰ τὴν τοῦ παντὸς σύμπνοιαν καὶ ἁρμονίαν διότι «θνητῷ κόσμῳ θνητὸν ζῶον ἐνδιαιτᾶται, ἀθανάτῳ δὲ τὸ ἀθάνατον»(1).

Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν αἰσθητὸν κόσμον φθαρτὸν οὐχὶ ἐκ φθόνου ἢ διότι οὐκ ἠδύνατο αὐτὸν ἀίδιον ποιῆσαι ἀφοῦ τὰς νοερὰς δυνάμεις ἀθανάτους ἐποίησε μηδόλως φθονήσας, ἀλλ' ἂν τὰ πάντα ὅμοια ἐποίει τότε, «οὐδὲ ἦν· ἓν γὰρ ἦν (2). Ὁ Θεὸς ἔπλασε πρῶτον τὸν νοητὸν κόσμον ἀθάνατον, προσέθηκε δ' εἶτα τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητά, ἅτινα, ἐπίσης καλὰ καὶ μεγάλα εἰσίν, ἵνα οὕτω μὴ παραλίπῃ οὐδὲν καλόν. Ἡ τῶν ὄντων διαφορότης, κατὰ τὸν Αἰνείαν, ἐγένετο ἵνα πᾶσαι αἱ μορφαὶ τοῦ καλοῦ ἐκπροσωπευθῶσιν· ἐν τῇ πολλαπλότητι τῶν εἰδῶν ἠδύνατο κάλλιον ὁ δημιουργὸς τὸ κάλλος ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ὄψεις παραστῆσαι, ὡς ἀγαθὸς ζωγράφος πολλὰς εἰκόνας ἐξεργάζεται ἵνα μή τι τοῦ κάλλους αὐτὸν διαλάθῃ. Πρὸς δὲ οὕτω δεικνύει εἰς τὰς λογικὰς οὐσίας ὁ Θεὸς ὅτι οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης «ἀλλὰ κατὰ δωρεὰν τὴν ἀθανασίαν αὐταῖς χαρίζεται»(3).

Ἀλλὰ πρὸς τελειότητα τοῦ παντὸς ἐπήνεγκεν ὁ Θεὸς πρὸς τῇ διαφορότητι τῶν ὄντων καὶ τὴν ἐναντιότητα

(1) Αἰν. 49,12 κ. ἑφ.
(2) Αἰν. 55, 14 κ. ἑφ.
(3) Αἰν. 57, 3.

ποιήσας λευκὸν καὶ μέλαν, θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ἀθάνατον καὶ θνητὸν, καὶ ἐγκατέσπειρε τοῖς θνητοῖς τὸ ἀθάνατον (1).

Ὁ κόσμος ἐστὶν ἄναρχος καὶ ἀγένητος λέγουσιν οἱ ἐναντίοι, διότι ἂν παραδεχθῶμεν τὸν κόσμον σχόντα ἀρχὴν τότε ἦν ποτε χρόνος καθ' ὃν ὁ Θεὸς ἦν ἀργὸς, καθ' ὃν ὁ δημιουργὸς οὐκ ἐδημιούργει· ἀλλὰ «πῶς δημιουργὸς ὁ δημιουργὸς, εἰ χρόνος ἦν ὅτε μὴ τὰ ἑαυτοῦ εἰργάζετο;»(2)

Ὁ Αἰνείας πρὸς τὴν ἔνστασιν ταύτην, εἰς τὸ δόγμα τῆς Τριάδος ἀναφερόμενος ἀπαντᾷ λέγων ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἐν ἀργίᾳ πρὸ τῆς τῶν αἰσθητῶν δημιουργίας διέμενε, διότι ὁ πατὴρ τὸν λόγον ἐγένησεν οὐκ ἐν χρόνῳ ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων δι' οὗ λόγου πάντα δημιουργεῖ· συγχρόνως προήγαγε τὸ ἅγιον πνεῦμα, δι' οὗ «τά τε αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ ἐμπνέων δυνάμεως πληροῖ καὶ συνέχει καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκει» (3). Ὡσαύτως πρὸ τοῦ χρόνου ἔπλασε τὰς νοερὰς οὐσίας, τοὺς ἀγγέλους, οὐχὶ κατ' ἀνάγκην ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος. Ὅτι ὁ Αἰνείας τῷ τῆς τριάδος δόγματι φιλοσοφικὴν χροιὰν περιάψαι βουλόμενος τὰς μὲν πλατωνικὰς ἰδέας μεθαρμόζει ἐπὶ τὸν λόγον καὶ τὰς νοερὰς οὐσίας, τὴν δὲ τοῦ παντὸς ψυχὴν ἐπὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα(4) δείκνυται ἐναργῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω.

Μετὰ τὰ νοητὰ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον

(1) Αἰν. 56, 3 κ. ἑφ.

(2) Αἰν. 49, 20, κ. ἑφ.

(3) Αἰν. 50, 20 κ. ἑφ. Πρβλ. Ὠριγ. περὶ ἀρχῶν I, 2, 10, III, 4, 3.

(4) Πρβλ. J. Bruckeri Hist. crit. philosophiæ Lips. 1766 τόμ. 3 σελ. 528.

ἐν χρόνῳ· ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἐστὶν ἐξ ὕλης, ἡ ὕλη οὐκ ἔστιν ἄναρχος οὐδ ἀγένητος, ἑπομένως οὐδ' ὁ κόσμος. Ἵνα δὲ τὸ τῆς ὕλης γενητὸν δείξῃ ἀναφέρεται ὁ Αἰνείας ἐπὶ τὰ χαλδαϊκὰ λόγια καὶ τὸν ταῦτα εἰς μέσον προάγοντα Πορφύριον. Καὶ ὁ Πλωτῖνος δὲ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «πόθεν τὰ κακά» (1) ἀποκρούει τὸ ἀγένητον τῆς ὕλης ὡς ἄθεον δόγμα· ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ (2) ὁ Πλωτῖνος κωμῳδεῖ τόν τε Ἀναξαγόραν ὡς εἰσάγοντα τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν ὕλην ἅμα, καὶ τὸν Ἀριστοτέλην ὡς ἀποδεχόμενον τόδε τὸ πᾶν ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον. Παρατιθεὶς δὲ ὅσα ὁ Πλάτων ἐν Τιμαίῳ (3) περὶ τοῦ γενητοῦ καὶ φθαρτοῦ τοῦ κόσμου λέγει, διασύρει ὁ Αἰνείας τοὺς ἐξηγητὰς τοῦ Πλάτωνος οἵτινες «τὸ γέγονεν οὐ γέγονε λέγουσιν, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν ἐγένετο» (4). Κατὰ τῶν μυσταγωγῶν τούτων τοῦ Πλάτωνος οἵτινες «τά τε νοητὰ καὶ αἰσθητὰ ἅμα πάντα παράγοντες, ἐναντία σοφίζονται τῷ Πλάτωνι» (5) ἐπιφέρει ὁ Αἰνείας ὅτι ὁ δημιουργὸς ὁ ἐξ ἀνάγκης δημιουργῶν ἐστιν ἀνάξιος τοῦ ὀνόματος τούτου, οὕτω δὲ ἡ δημιουργία ἐστί τι αὐτόματον. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· καὶ ὁ Ἀπόλλων ποτὲ χρησμῳδῶν καὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων προφῆται καὶ ὁ Ἀττικὸς γενητὸν καὶ φθαρτὸν τὸν κόσμον λέγουσιν (6).

---

(1) Πλωτ. 1, 8
(2) Πλωτ. 2, 4, 7, 162.
(3) 28. B. κ. ἐφ.
(4) Αἰν. 52, 5 κ. ἐφ.
(5) Αἰν. 53, 24, κ. ἐφ.
(6) Πρβλ. Ritter g. d. philos. τόμ. 6 σελ. 489.

Ὥστε ὁ Αἰνείας ἀπορρίπτων τὸ τῆς ἐκροῆς δόγμα τῶν νεοπλατωνικῶν καὶ τὸν δυϊσμὸν ὅστις ἀπ' αἰώνων τὴν ὕλην προϋποτίθησιν ὡς ὑπόστασιν τῆς δημιουργίας, μένει πιστὸς τῷ δόγματι ἀποδεχόμενος τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν· τῷ δημιουργῷ οὐδέν ἐστιν ἀδύνατον, ἡ τοῦ Θεοῦ βούλησις, ἐστὶ καὶ φύσις συγχρόνως τῶν ὄντων. (1)

Τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου προεγίνωσκεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐκ ἤθελεν ἀφελεῖν τὰ λογικὰ ὄντα τὸ αὐτεξούσιον· τούτου ἕνεκα καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν πλασμάτων αὐτοῦ ἐξελέγχων, ὅτι ἄνευ τῆς βοηθείας αὐτοῦ διαφθείρονται, καὶ τὸ αὐτεξούσιον διδοὺς ἔπλασε τὸν κόσμον φθαρτὸν οὕτω δὲ διαλυομένης τῆς ὕλης συνδιαλύεται καὶ ἡ εἰς διαφθορὰν παρασύρουσα αἰτία. Τὴν φθορὰν ταύτην ἐγίγνωσκεν ὁ Πλάτων εἰ καὶ τὴν μέλλουσαν ἀθανασίαν ἠγνόει· «οὐ γὰρ τῆς γῆς μόνον ἀλλὰ καὶ τοῦ οὐρανοῦ φθορὰν ἐπεισάγει Τιμαίῳ (2), λέγων ἐκ τῆς οἰκείας φθορᾶς τὸν οὐρανὸν τρέφεσθαι. Εἰ τοίνυν τροφὴ καὶ φθορὰ ποῦ τὸ ἀθάνατον; (3)» Ὁ Αἰνείας πολεμεῖ τὴν τῶν στωικῶν διδασκαλίαν περὶ τῆς κατὰ περιόδους ἀνανεώσεως καὶ φθορᾶς τοῦ κόσμου «εἰ πάλιν φθείρεσθαι μέλλοι, μεταλλάττειν περίεργον. Οὐκοῦν ἄμεινον ἡ εἰς ἅπαξ μεταβολή, μεθ' ἣν οὐκέτι μεταβολή, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνα-

---

(1) Αἰν. 49, 15 «καὶ τὴν τοῦ δημιουργοῦ βούλησιν πεποίηται φύσιν» πρβλ. 41,16 καὶ 45,26 κ. ἑφ.

(2) Πλάτ. Τίμ. 33C

(3) Αἰν. 58,10 κ. ἑφ.

διώσεται, οὐχ ὥστε πάλιν τεθνάναι· οὐδὲν γὰρ ἔσται θνητὸν, ἀλλὰ πάντα καινὰ καὶ ἀθάνατα, καὶ ὁ πᾶς οὗτος κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος» ([1]).

Ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὴ ψυχὴ ὀργανικῷ σώματι χρωμένη ἀναβιώσεται μετὰ τοῦ σώματος μεθ' οὗ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔζησεν, ὅταν ἔλθῃ ὁ τεταγμένος χρόνος τῆς κρίσεως. Τῆς ψυχῆς ἀφισταμένης τοῦ σώματος καὶ τῆς ἁρμονίας λυομένης τοῦ διαλυομένου καὶ διασκεδαννυμένου σώματος τὰ στοιχεῖα οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ μένουσι καὶ συνδιασώζονται μετὰ τῆς τοῦ ἡμετέρου σώματος ἀφορμῆς, μετὰ τῆς ἐν τῷ σώματι λανθανούσης δυνάμεως. Διότι τὸ σῶμα συνίσταται ἐξ ὕλης καὶ εἴδους. Ἂν δὲ ὁ σῖτος σπειρόμενος φθείρηται μὲν καὶ ἀποθνήσκῃ, ἀλλ' ὁ δημιουργικὸς αὐτοῦ λόγος ἀθάνατος διαμένων τὸν σῖτον αὖθις ἀναβιῶναι ποιῇ, ἂν ἐν τοῖς θνητοῖς ὁ τοῦ εἴδους λόγος ἀθάνατος, πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἀθάνατος ὁ λόγος ὅταν δ' ὁ δημιουργὸς καλῇ, συλλέγων ὁ τῆς ψυχῆς λόγος τὰ τοῦ σώματος στοιχεῖα ἀναστήσει καὶ κοσμήσει τὸ σῶμα οἷον ἦν πρότερον ἅτε δὴ τῆς ψυχῆς μεμνημένης τοῦ οἰκείου εἴδους ([2])· ἡ μὲν ὕλη φθείρεται καὶ ὑφίσταται διαφόρους μεταβολάς, ἀλλὰ τὸ εἶδος μένει τὸ αὐτό. Τὸ ἡμέτερον σῶμα ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐγεύσατο τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἔδει καὶ ἀθανασίας μεταλαγχάνειν. Ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἀνάγκη

---

(1) Αἰν. 58,18 κ. ἐφ.

(2) Πρβλ. Γρηγόρ. Νύσσης περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου σελ. 227 Κεφ. ΚΖ. Β ἔκδ. Migne καὶ Αἰν. 5. 6 κ. ἐφ.

ἀναλαμβάνειν τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει ἵνα ἂν μὲν κακῶς ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἔζησε τὸ αὐτὸ σῶμα καὶ τῶν τῆς ψυχῆς συμφορῶν κοινωνοῦν ποινὰς δώσῃ ἐφ' οἷς ἥμαρτεν, ἂν δὲ κοσμίως καὶ προσηκόντως ἵνα ἀμειβόμενον ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐνταῦθα βλέπομεν τὸν Αἰνείαν στερρῶς τοῦ δόγματος τῆς ἐκκλησίας ἐχόμενον.

Ὁ Αἰνείας δισχυρίζεται ὅτι «οὐδὲν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενόμενον παντελῶς θνητόν»· [1] τὸ σῶμα διαλύεται μὲν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἀλλ' ὁ δημιουργικὸς λόγος μένει ἀθάνατος καὶ τῆς προθεσμίας παρούσης ἐκ τῆς ἀμόρφου ὕλης μετασχηματίζει τὸ οἰκεῖον εἶδος ὡς ὁ τῶν φυτῶν λόγος μεταβάλλει τὸ ὕδωρ κατὰ τὸ οἰκεῖον εἶδος εἰς πικρὸν ἢ ἡδὺν χυμόν, εἰς ἐρυθρὸν ἢ χλωρὸν χρῶμα εἰς εὐώδη ἢ οὐκ εὐώδη ὀσμήν. Τὸν ἀνωτέρω ὅμως δισχυρισμὸν περιορίζει ὁ Αἰνείας λίαν· τῶν ἀλόγων ζῴων ἡ ψυχή, λέγει, οὐκ ἐστιν ἀθάνατος οὐδὲ δύναται διεγείρειν τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ὡς συνδιαλυομένη τῷ σώματι, καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἄλογος οὖσα. Καὶ ἡ μὲν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἀθάνατος ὡς πλάσμα αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ, ἐνῷ ἡ τῶν ἀλόγων ζώων γένεσις ὀφείλεται τοῖς στοιχείοις, προστάσσοντος τοῦ Θεοῦ, ἐστὶν ἔμμεσος οἱονεὶ τοῦ Θεοῦ δημιουργία. Ὅτι ταῦτα ἐκ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰλημμένα εἰσίν, ἐστὶν ὀφθαλμοφανές [2].

(1) Αἰν. 56 15

(2) Πλάτ. Τίμ. 41C: ἵνα οὖν θνητά τε ᾖ τό τε πᾶν τόδε ὄντως ἅπαν ᾖ, τρέπεσθε κατὰ φύσιν ὑμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ζῴων δημιουργίαν μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν.

Ἡ μεταβολὴ τοῦ θνητοῦ σώματος εἰς ἀθάνατον, λέγει ὁ Αἰνείας, οὐκ ἔστιν ἀπίθανος· ὡς τὴν ψάμμον καὶ τὸ νίτρον εἰς ὕελον, τὸν κασσίτερον δὲ καὶ ἄργυρον οἱ περὶ τὴν ὕλην σοφοὶ εἰς χρυσὸν μεταβάλλουσιν, οὕτω καὶ τὴν τοῦ σώματος ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν, δηλ. ἐπὶ τὸ ἀθάνατον ὡς λίαν πιθανὴν καὶ ἥκιστα ἀδύνατον ἀποδεκτέον. Ἀλλ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναστήσεται μετὰ τοῦ σώματός ἐστι βέβαιον ἀφ' οὗ καὶ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ἀναχωρηταὶ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας πρότυπα, «νεκροὺς ἀναβιῶναι πεποιήκασι ταύτην ἱκανὴν ἀπόδειξιν τοῦ δόγματος παρεισφέροντες»(1).

Περὶ τοιούτων νεκρεγερσιῶν διηγεῖται πολλὰ ὁ Αἰνείας ὧν τινας καὶ ἰδίοις ὄμμασιν εἶδεν, τυφλῶν τὴν ἀχλὺν τῶν ὀφθαλμῶν διαλυθεῖσαν ὡς ἐκ θαύματος, ἀνθρώπων ἐκ ριζῶν ἀνασπασθείσῃ γλώσσῃ σαφέστατα διαλεγομένων ἤκουσε κτλ.

Τὴν σοφίαν καὶ δύναμιν τοῖς σοφοῖς τούτοις ἀναχωρηταῖς (2) οὐχὶ Ἕλλην τις ἔδωκεν ἢ Ἰταλὸς ἢ Χαλδαῖος ἢ Αἰγύπτιος ἀλλ' αὐτὸς ὁ λόγος ἄνθρωπος γενόμενος ὅστις ἀναστήσας αὐτὸς πρῶτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἐπαγγέλλεται καὶ ἡμῖν τὴν ἀθανασίαν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ.

---

(1) Αἰν. 73, 15 κ. ἑξ.

(2) Περὶ τὴν Γάζαν ἤκμαζεν ὁ μοναχικὸς βίος εἴπερ που καὶ ἄλλοθι Stark Gaza σελ. 616 κτέ.

Ἵνα ἐναργέστερον καταδείξω τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ Αἰνείου πρὸς τὴν πλατωνικὴν καὶ νεοπλατωνικὴν σχολὴν παρατίθημι κατ' ἀντιμωλίαν ἐνταῦθα τὰς τοῦ Αἰνείου πλατωνικὰς καὶ πλωτινικὰς παρεμβολὰς πρὸς τὸ τούτων κείμενον.

Αἰνείας πλατωνίζων. (1)

	Αἰνείας	**Πλάτων.**	
30,11	Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγή, ... νῦν δὲ, ἐπείπερ ἀθάνατος ἡ ψυχή κτλ.	Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγή, ... νῦν δ' ἐπειδὴ ἀθάνατος φαίνεται οὖσα κτλ.	Φαιδ. 107C
30,16	Εἰς Τάρταρον πεσοῦσα (ἡ ψυχὴ) ὅθεν οὔποτε ἐκβήσεται. .	...Τούτους δὲ (τοὺς κακούργους) ἡ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς Τάρταρον ὅθεν οὔποτε ἐκβαίνουσι	Φαιδ. 113E
40,15	Τὴν δὲ ἄνανδρον καὶ ῥάθυμον (ψυχὴν) καὶ ἀνόητον καὶ λάλον, καὶ διαταράττουσαν μὲν τὸ θέατρον, τοὺς δὲ νόμους συγχέουσαν, μισήσας, εὐθὺ τῆς φρουρᾶς εἰς τὸ τῆς τίσεως δεσμωτήριον ἀπέπεμψεν ὅθεν ἀποδιδράσκειν οὐ θέμις.	καὶ ὑπὸ ἐξουσίας καὶ τρυφῆς καὶ ὕβρεως καὶ ἀκρατίας τῶν πράξεων ἀσυμμετρίας τε καὶ αἰσχρότητος γέμουσαν τὴν ψυχὴν εἶδεν· ἰδὼν δὲ ἀτίμως ταύτην ἀπέπεμψεν εὐθὺ τῆς φρουρᾶς, οἷ μέλλει ἐλθοῦσα ἀνατλῆναι τὰ προσήκοντα πάθη.	Γοργ. 525A
51, 6	Ἀγαθῷ γὰρ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς φθόνος.	Ἀγαθὸς ἦν (ὁ Θεός), ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος.	Τίμ. 29 E

(1) Πρβλ. καὶ σ. 9 σημ.

51, 7	Οὐρανὸν δὲ ὅθεν ὁ χρόνος ἄρχεται....	Χρόνος δ' οὖν μετ' οὐρανοῦ γέγονεν....	Τίμ. 38 B
54,20	Τί δέ; τὸ καλῶς συνδεθὲν καὶ ἁρμοσθὲν λύειν σοφίας εἶναί σοι δοκεῖ; [Θεόφ.]	Τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτὸν τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ.	Τίμ. 41 B
60,14	Ἀλλ' ἀκούεις οἷα τὰ περὶ τὰ μνήματα σκιοειδῆ φαντάσματα; ταῦτά ἐστι τὰ ἀερώδη τῶν ψυχῶν σώματα, ἃ δὴ εἴδωλα καλεῖται. [Θεόφ.]	...ὥσπερ λέγεται, περὶ τὰ μνήματά τε. καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη, περὶ ἃ δὴ καὶ ὤφθη ἄττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα οἷα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εἴδωλα...	Φαιδ. 81 D
70, 5	Τῶν δὲ ἀλόγων ζώων τὴν γένεσιν τοῖς στοιχείοις ἐξάγειν προσέταττε.	...τῶν δὲ θνητῶν τὴν γένεσιν τοῖς ἑαυτοῦ γεννήμασι δημιουργεῖν προσέταξε.	Τίμ. 69 C
78,10	Μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι οὐ θεμιτὸν εἶναι νομίζεται.	Μὴ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ.	Φαίδ. 67 B

Αἰνείας πλωτινίζων.

	Αἰνείας	Πλωτῖνος	
5, 4	Ὁ μὲν γὰρ Ἡράκλειτος διαδοχὴν ἀναγκαίαν τιθέμενος ἄνω καὶ κάτω τῆς ψυχῆς τὴν πορείαν ἔφη γίγνεσθαι κτλ.	Ὁ μὲν γὰρ Ἡράκλειτος... ἀμοιβάς τε ἀναγκαίας τιθέμενος ἐκ τῶν ἐναντίων ὁδόν τε ἄνω καὶ κάτω εἰπὼν κτλ.	4,8,1 468
	Ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἐκφοβεῖ νόμον εἶναι λέγων ταῖς ψυχαῖς ἁμαρτούσαις ἐνταῦθα πεσεῖν.... ὑποδεικνὺς ἠρέμα ὃ καὶ Πυθαγόρας ᾐνίττετο.	Ἐμπεδοκλῆς τε εἰπὼν ἁμαρτανούσαις νόμον εἶναι ταῖς ψυχαῖς πεσεῖν ἐνταῦθα... τοσοῦτον παρεγύμνου ὅσον καὶ Πυθαγόρας, οἶμαι, καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου ᾐνίττοντο ...	
7, 1	Ὁ δέ γε Πλάτων ὁ ἡμέτερος πρόγονος πολλά τε καὶ καλὰ ψυχῆς πέρι διαλέγεται περί τε τῆς πορείας καὶ πολλαχῇ λέγων, οὐ ταῦτα πανταχῇ λέγει... (κ. ἑφ. μέχρι σ. 7).... ἠβούλετο γὰρ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ αὐτοῦ δεικνύναι ὅσαπερ ἐν τῷ νοητῷ προϋπάρχει. [Θεόφρ]	Λείπεται δὲ ἡμῖν ὁ θεῖος Πλάτων ὃς πολλά τε καὶ καλὰ περὶ ψυχῆς εἶπε περί τε ἀφίξεως αὐτῆς πολλαχῇ εἴρηκεν ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις .... οὐ ταὐτὰ λέγων πανταχῇ φανεῖται .... ἐπειδὴ ἔδει ὅσα ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ τὰ αὐτὰ ταῦτα γένη ζῴων καὶ ἐν τῷ αἰσθητῷ ὑπάρχειν.	
25, 9	Εἰ δὲ τὰ ἔσχατα, ὅτι μὴ πρῶτα, διαγράψοιμεν, οὐκ	ἢ... ἢ ὅλως οὐκ αἰτιατέον, ὥσπερ οὐδὲ ἐπὶ φυτῶν γε-	3,3,3 272

ἂν φθάνοιμεν πᾶσαν τάξιν διαλύοντες; Φέρε γάρ· εἰ τὸν λίθον ἐκβάλλειν ἐθέλοιμεν, ὅτι μὴ καρποὺς οἷα τὰ φυτὰ δίδωσι, τὰ δὲ φυτὰ διαβάλλειν, ὅτι μὴ τὴν γῆν οἷα βοῦς ἐργάζεται, τὸν δὲ βοῦν κακίζειν (οὐ γὰρ τῷ γεωργῷ παραπλησίως βούλεται) ὁ δὲ γεωργὸς αὐτὸς ἀπελαυνέσθω ὅτι μὴ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἐξ ἴσου τροφῆς ἠμέλησεν· εἶθ' ὑπ' ἀλόγου σοφίας μέχρι τῶν θείων ἀναβαίνοι τις, ὡς οὐδὲ αἱ ἄνω δυνάμεις δημιουργεῖν, ἀλλὰ τῷ δημιουργῷ διακονεῖν ἐτάχθησαν.

25,26 ... Καὶ ὁ λέων καλὸς κἂν ἐπίοι κατὰ λόγον τῆς ἀλόγου ζωῆς ...

27,24 Καὶ τὸ ἀπερριμμένον εἰκῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ἄχρηστον ἐκκαθαίρων καὶ συναρμόζειν ἀναγκάζων καὶ πρὸς τὸ ὅλον συντάττων.

28,25 Ἐνίοτε δὲ σπεύδει μὲν πρὸς ἀρετὴν ὁ ἄνθρωπος,

νέσεως, ὅτι μὴ αἰσθάνεται ἢ ἐπὶ ζῴων τῶν ἄλλων, ὅτι μὴ ὡς ἄνθρωποι ἔχουσι· ταὐτὸν γὰρ τοῦτο τῷ διατί
ἄνθρωποι οὐχ ὅπερ θεοί. 3,2,3
Καὶ τὰ μὲν τοῦ εἶναι 257
μετέχειν δοκεῖ μόνον, τὰ δὲ τοῦ ζῆν, τὰ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι, τὰ δὲ ἤδη λόγον ἔχει, τὰ δὲ πᾶσαν ζωήν. Οὐ γὰρ τὰ ἴσα ἀπαιτεῖν δεῖ τοῖς μὴ ἴσοις· οὐδὲ γὰρ δακτύλων τὸ βλέπειν, ἀλλὰ ὀφθαλμῶν τοῦτο δακτύλου δὲ ἄλλο, τὸ εἶναι οἶμαι δακτύλῳ καὶ τὸ αὐτοῦ ἔχειν.

Ζῴων δὲ εἰς ἄλληλα ἀ- 3,2,4
ναγκαῖαι αἱ ἐπιθέσεις καὶ 257
φθοραί.

Καὶ οὐκ ἀχρεῖα δὲ οὐδὲ 3,2,5
ταῦτα εἰς σύνταξιν καὶ συμ 258
πλήρωσιν τοῦ ὅλου.

Ἀνθρώπων δὲ εἰς ἀλ- 3,2,4
λήλους ἀδικίαι ἔχοιεν μὲν 258

ὤλισθε δέ, καί τι παράνομον ἢ διεπράξατο ἢ διενοήθη.

ἂν αἰτίαν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀδυναμίᾳ δὲ τοῦ τυχεῖν σφαλλόμενοι ἐπ' ἀλλήλους τρέπονται.

29,17 Καὶ οὐ διὰ τοῦτο κακὸν ἐγένετο ὡς ἂν συνταχθείη, ἀλλ', ἐπειδὴ ἐγένετο παρ' ἡμῶν, ἀπὸ τῆς προνοίας συνετάττετο. Δύναμις δὲ καὶ τοῦτο μεγάλη, καλῶς καὶ τοῖς κακοῖς χρήσασθαι, καὶ τοῖς ἐξ ἡμῶν ἀμόρφοις γενομένοις καὶ μορφὰς ἑτέρας συντελεῖν δύνασθαι.

Καὶ οὐ γέγονε τὰ κακὰ διὰ ταῦτα, ἀλλ' ὅτι χρῆται καὶ αὐτοῖς εἰς δέον, ἐπείπερ ἐγένετο, εἴρηται. (3, 2, 4) Τοῦτο δὲ δυνάμεως μεγίστης, καλῶς καὶ τοῖς κακοῖς χρῆσθαι δύνασθαι καὶ τοῖς ἀμόρφοις γενομένοις εἰς ἑτέρας μορφὰς χρῆσθαι ἱκανὴν εἶναι. 3,2,5, 259

32, 7 Ἔχω δέ σοι καὶ ἕτερον λόγον ἀπόρρητον διεξιέναι. Οὐ τὸ παρὸν μόνον βλέπει τῆς προνοίας ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον γίγνεσθαι, καὶ οἷς προσήκει τὴν ἀξίαν ἐκεῖθεν τάττει· τὸν μὲν γενέσθαι δοῦλον ἀφῆκε (χαλεπὸς γὰρ ἂν δεσπότης ἐφάνη), τὸν δὲ πένητα καταλέλοιπε (κακῶς γὰρ ἂν ἐχρήσατο τῷ πλούτῳ)· ὁ δὲ (ἤμελλε γὰρ ἐξαπατᾶν καὶ κολακεύειν

Ἐπεὶ οὐδ' ἐκεῖνον ἀποβλητέον τὸν λόγον, ὃς οὐ πρὸς τὸ παρὸν ἑκάστοτέ φησι βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὰς πρόσθεν περιόδους καὶ αὖ τὸ μέλλον, ὥστε ἐκεῖθεν τάττειν τὴν ἀξίαν καὶ μετατιθέναι ἐκ δεσποτῶν τῶν πρόσθεν δούλους ποιοῦντα, εἰ ἐγένοντο κακοὶ δεσπόται, καὶ ὅτι σύμφορον αὐτοῖς οὕτω, καὶ εἰ κακῶς ἐχρήσαντο πλούτῳ πένητας, 3,2,13 264

	καὶ ὀξέως τὸν προσπεσόντα θηρεύειν) συνεθλάσθη τὴν κεφαλήν.....	καὶ [ὅτι] ἀγαθοῖς οὐκ ἀσύμφορον πένησιν εἶναι....	
32,26	... ὡς ἂν μάθοιμεν τῇ τοῦ ἀμόρφου παραθέσει οἷον τὸ κάλλος...	... Καὶ μανθάνειν δὲ ποιεῖ οἷον ἀγαθὸν ἀρετὴ παραθέσει κακῶν.	3,2,5 259
33,20	Ὅλως δὲ πενία καὶ νόσος καὶ τὰ λεγόμενα κακὰ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς οὐδέν ... τοῖς δὲ φαυλοτάτοις συμφορὰ νομίζεται.	Πενίαι δὲ καὶ νόσοι τοῖς μὲν ἀγαθοῖς οὐδέν, τοῖς δὲ κακοῖς συμφορά.	3,2,5, 258
34, 2	Οὐ γὰρ ἔδει τὴν πρόνοιαν οὕτως εἶναι, ὡς μηδὲν ἡμᾶς εἶναι· πάντα γὰρ οὔσης προνοίας, οὐδὲν ἂν εἴη· τίνος γὰρ ἂν εἴη, εἰ μόνον εἴη τὸ θεῖον;	Οὐ γὰρ δὴ οὕτω τὴν πρόνοιαν εἶναι δεῖ, ὥστε μηδὲν ἡμᾶς εἶναι· πάντα δὲ οὔσης προνοίας καὶ μόνης αὐτῆς οὐδ᾽ ἂν εἴη· τίνος γὰρ ἂν ἔτι εἴη; ἀλλὰ μόνον ἂν εἴη τὸ θεῖον.	3,2,9 262
34,13	Καὶ οὐδὲ ταῦτα παντελῶς ἄχρηστα τῷ παντί· ἔλεγχος γὰρ ἀκολασίας γίγνεται καὶ ἐγείρει καὶ ἐγρηγορέναι τοὺς ἄλλους ἀναπείθει....	Καὶ οὐκ ἀχρεῖα δὲ οὐδὲ ταῦτα παντάπασιν εἰς σύνταξιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου.... καὶ γὰρ ἐγρηγορότας ἐποίησε καὶ νοῦν καὶ σύνεσιν ἐγείρει....	3,2,5 258
34,23	Οὗτος τῆς προνοίας ὁ λόγος, ὃν οὐδεὶς μέμφεται, πλὴν ἀλογίᾳ χρώμενος, ὥσπερ οἱ τῆς γραφικῆς ἀπει-	...Οὕτως οὐδ᾽ ὁ λόγος πάντα θεοὺς εἰργάζετο.... οὐ φθόνῳ ἀλλὰ λόγῳ ποικιλίαν νοερὰν ἔχοντι. Ἡμεῖς	3,2,11 263

ροι τὰ ποικίλα καὶ γλαφυρὰ καὶ χαρίεντα τῆς τέχνης κακίζουσιν.

56, 3 ... τελείου γὰρ λόγου καὶ δημιουργοῦ μὴ μόνον διάφορα ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλοις ἐναντία, οἷον λευκὸν καὶ μέλαν, καὶ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, καὶ ἀθάνατα καὶ θνητά....

δὲ, ὥσπερ οἱ ἄπειροι γραφικῆς τέχνης αἰτιῶνται, ὡς οὐ καλὰ τὰ χρώματα πανταχοῦ....

... ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν τῷ 3,2,16 268
παντὶ τὰ ἐναντία, οἷον λευκὸν μέλαν, θερμὸν ψυχρὸν, καὶ δὴ πτερωτὸν ἄπτερον, ὑπόπουν ἄπουν, λογικὸν ἄλογον.... ὥστε ἄκρως ἕτερον ποιῶν καὶ τὰ ἐναντία ποιήσει ἐξ ἀνάγκης καὶ τέλειος ἔσται, οὐκ εἰ διάφορα μόνον, ἀλλ' εἰ καὶ ἐναντία ποιεῖ εἶναι ἑαυτὸν (ὁ λόγος).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δείκνυται ὅτι ὁ Αἰνείας ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν ἐκείνην τῶν φιλοσοφούντων χριστιανῶν, οἵτινες τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν μόρφωσιν ἐπὶ τῶν βάθρων τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς προσκτησάμενοι πολεμοῦσι μὲν τὴν θρέψασαν μητέρα τοῖς ἰδίοις πτεροῖς ἀλλὰ τελείως οὐ δύνανται ἀπαλλαγῆναι φιλοσοφικῶν δογμάτων τῆς εἰς ἣν ἐφοίτησαν σχολῆς ἄντικρυς πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀντικειμένων. Συνέσιος, **Αἰνείας** ὁ Γαζαῖος, Ζαχαρίας ὁ Σχολαστικὸς, Προκόπιος ὁ Γαζαῖος, Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος πάντες οὗτοι ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν νεοπλατωνικῶν ἀγωνίζονται, τὴν χρι-

στιανικὴν ὅμως διδασκαλίαν ἑλληνικαῖς δόξαις μιγνύοντες ἔν τισιν ἀποπτύουσιν ὡς ἀγελαίαν, ἢ διαστρέφουσιν ἐπὶ τὸ πλατωνικώτερον ὑποτυπώσασθαι αὐτὴν πειρώμενοι.

Ὁ Πρόκλος κατὰ τὸν 5ον αἰῶνά ἐστιν ὁ σημαιοφόρος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν πολέμου· κατ' αὐτοῦ ἑπομένως βάλλουσι καὶ οἱ τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπερασπισταὶ διαρρήδην μὲν Προκόπιος ὁ Γαζαῖος πολεμεῖ τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ στοιχείωσιν καὶ Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος τὰ 18 ἐπιχειρήματα κατὰ χριστιανῶν, πιθανώτατα δὲ καὶ ὁ Αἰνείας ἐν τῇ καταπολεμήσει τοῦ περὶ ἀιδιότητος τοῦ κόσμου δόγματος κατὰ τοῦ Πρόκλου στρέφει τὰ βέλη.

Ἀνακεφαλαιωσώμεθα τὰ προειρημένα περὶ Αἰνείου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ· περὶ τὸν Πλάτωνα καὶ Πλωτῖνον ἐλέγχεται ἐπιμελῶς σπουδάσας, ἀφ' οὗ τὸν μὲν Πλάτωνα διδάσκει τοὺς νεοπλατωνικοὺς ἐσφαλμένως ἑρμηνεύοντας αὐτὸν ἢ πολεμεῖ αὐτοὺς διὰ τοῦ Πλάτωνος, (1) περὶ δὲ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Πλωτίνου παραδίδοται ὅτι ἰδίαν συγγραφὴν συνετάξατο (2).

Ἀλλ' ὡς φιλόσοφος πολεμιστὴς τοῦ ἐθνισμοῦ ἐστι μέτριος. Εἰς σκωπτικὴν μᾶλλον ἢ αὐστηρὰν κριτικὴν ὑποβάλλει τὸ περὶ προβιοτῆς καὶ μετεμψυχώσεως τοὺς ἐναντίον λόγους ἀρυόμενος ἐκ προγενεστέρων, διασύρων δὲ ὅλῳ

(1) Αἰν 45, 8. 51, 21. 53, 23. Πρβλ. καὶ Ζαχαρ. 107, 5. «Τοῦ σοφοῦ Πλάτωνος τὰς δόξας ἀνασκευάζειν ὑμεῖς μεμαθήκατε καίτοι γε μαθητιᾶν αὐτῷ ἐπαγγελλόμενοι» κτλ.

(2) Ἴδε Alf. Ciaconius Bibliotheca libros et scriptores ferme cunctos ab initio mundi ad annum 1583 σελ. 41.

τῷ θυλάκῳ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ δόγματος τούτου. Αἱ ἀντιρρήσεις πρὸς τὴν περὶ ἀναμνήσεως θεωρίαν τοῦ Πλάτωνός εἰσι καίριαι, τὸν Πλάτωνα ὅμως θεωρεῖ καὶ ὁ Αἰνείας ὡς τὴν τῶν Χαλδαίων καὶ Αἰγυπτίων σοφίαν εἰσφέροντα τῇ Ἑλλάδι. Ἐν τῇ ὑπεραπολογίᾳ τῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ κακῶν δείκνυται τρανότατα ἐκ τῆς κατὰ λέξιν μεταγραφῆς ὅλων χωρίων ὅτι τῷ Πλωτίνῳ διδασκάλῳ ἐχρήσατο. Ἐν παρόδῳ δ' εἰρήσθω ὅτι ἡ τοιαύτη μεταγραφὴ ἐπήνεγκεν ἀτοπίας καὶ ἀσυναρτησίας εἰς τὰς δοξασίας τοῦ Αἰνείου διότι τὸν Πλάτωνα λ. χ. συμπιλῶν μεταγράφει ἔστιν ὅτε καί τινα ὅλως πρὸς τὰς δόξας αὐτοῦ ἀντίθετα καὶ τοῦτο τῆς καλλιρρημοσύνης καὶ τερθρείας ἕνεκα. Ἵνα τὸν λόγον αὐτοῦ πλατωνικῷ φρασειδίῳ κοσμήσῃ, λέγει ὅτι αἱ ἐν τῷ ᾅδῃ ποιναί εἰσιν αἰώνιοι (Αἰν. 30,16 μεταγράφ. Φαίδωνος 113 Ε)[1] ἐνῷ κυρίως ὅλως ἐναντία πρὸς τὴν αἰωνιότητα τῶν ποινῶν ἡ πεποίθησις αὐτοῦ ἐστί. (Πρβλ. σελ. 58,1) (2)

Αἱ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις εἰσὶ τοῦτο μὲν ἀπηχήματα τῶν πλατωνικῶν αὐτοῦ μελετῶν, τοῦτο δέ μέτριαι· ἀφοῦ ὁ αὐτὸς θεὸς τοὺς ἀγγέλους καὶ τὴν ψυχὴν ἐδημιούργησεν οἱ δὲ ἄγγελοί εἰσιν ἀθάνατοι, ἔπε-

(1) Τὸ ἐν σελ. 40,18 ἐστιν ἀπήχησις τοῦ Πλάτ. Γοργ. 523 Β καὶ 525 Β,C.

(2) Ἐπὶ τοῦ Αἰνείου ἐφαρμόζεται—mutatis mutandis —ὅ,τι ὁ εὐφυὴς Γαλάτης Courier περὶ Πλουτάρχου λέγει: il se moque des faits et n'en prend que ce qui lui plaît, n'ayant souci que de paraître habile écrivain. Il ferait gagner à Pompée la bataille de Pharsale si cela pouvait arrondir tant soit peu sa phrase.

ται, λέγει, καὶ περὶ τῆς ψυχῆς τὸ αὐτό· ἀλλ' ἡ πρότασις τοῦ συλλογισμοῦ ἐστι μόνον τῇ εὐσεβεῖ χριστιανικῇ συνειδήσει, τῇ τοῦ δόγματος στερρῶς ἐχομένῃ, ἀποδεδειγμένη, εἰ δ' ἄλλως χρῄζει ἀποδείξεως. Ἑτέραν ἀπόδειξιν ἐπάγεται τὴν a fortiori: εἰ ἐν τοῖς θνητοῖς ὁ τοῦ εἴδους λόγος ἀθάνατος (ὡς λ. χ. ἐν τοῖς φυτοῖς τὸ σπέρμα σπειρόμενον διασώζει τὸ φυτὸν) ἤπου γε τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἀθάνατος ὁ λόγος καὶ οὔποτε χρόνῳ διόλλυται (σελ. 65.66). Συμφώνως τῷ δόγματι οἷον διεμορφώθη μετὰ τοὺς περὶ τὸν Πελάγιον διαπληκτισμοὺς παραδέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ πλάσσεται κατὰ τὴν μετὰ τοῦ σώματος ἕνωσιν αὐτῆς.

Πολεμῶν τὸ περὶ τῆς αἰδιότητος δόγμα δείκνυται κρείσσων ἑαυτοῦ· οἱ μετ' αὐτὸν Ζαχαρίας καὶ Φιλόπονος χρῶνται τῷ Αἰνείᾳ διδασκάλῳ ὁ μὲν ἐν τῷ διαλόγῳ «Ἀμμωνίῳ» ὁ δὲ ἐν τῷ κατὰ Πρόκλου περὶ αἰδιότητος κόσμου. Κατὰ τῆς ἐνστάσεως ὅτι ὁ Θεὸς πρὸ τῆς δημιουργίας ἦν ἀργὸς—ἂν μὴ τὸν κόσμον ἀγένητον παραδεχθῶμεν—προβάλλει ὅτι προτέρα ἐστὶ ἡ δημιουργία τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν κόσμου ὡς πρὸ τοῦ χρόνου γενομένη, ἑπομένως ὁ Θεὸς οὐκ ἦν ἀργὸς ὡς ἐργαζόμενος τὰ νοητά· συμφώνως δὲ τῷ Πλάτωνι παραδέχεται ὅτι «χρόνος μετ' οὐρανοῦ γέγονε» (Τίμ. 38B.) Ταὐτὰ κατὰ τῆς ἀνωτέρω ἐνστάσεως λέγουσι καὶ ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ Φιλόπονος (1) (ὅστις δεικνύει πρόοδον καθ' ὅσον ταὐτίζει τὴν ἐνέργειαν

(1) Ἰωάν. Φιλοπ. κατὰ Πρόκλου περὶ αἰδιότητος. IV, 16 ed. Trincavel. Venet. 1535.

τῇ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ· τὸ πᾶν ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ, λέγει, ἀπ' αἰώνων ἐν τῇ προνοούσῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ).

Ἀλλ' ὁ Αἰνείας ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ αἰδιον καὶ ἄφθαρτον τοῦ κόσμου πολεμῶν ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰσχυριζόμενος ὅτι «οὐδὲν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενόμενον παντελῶς θνητὸν» (56,15) ἐμπλέκεται εἰς ἀντίφασιν ἣν ἵνα ἀποφύγῃ— καταφεύγων εἰς τὸν Πλάτωνα—παραδέχεται ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου οὐκ ἐγένετο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τῶν στοιχείων. Ἀλλὰ διαρρήδην παραδεχόμενος τοῦτο μὲν τοὺς ἀγγέλους ὡς πρὸ τῶν αἰώνων ποιηθέντας (σελ. 51,2 «καὶ τὰς νοερὰς οὐσίας πρὸ τοῦ χρόνου πεποίηκε καὶ συνέταττε»)—καὶ τοῦτο διότι συγχέει αὐτοὺς πρὸς τὰ πλατωνικὰ εἴδη—τοῦτο δὲ ὅτι ἡ δημιουργία τῶν ἀλόγων ζῴων ὀφείλεται τοῖς στοιχείοις προστάττοντος τοῦ Θεοῦ (Αἰν. 70,6)—ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν Τιμαίῳ 41 ὁ Πλάτων τὸ περὶ δημιουργίας δόγμα ἐκτίθησι— παραδόξως πως νοεῖ κατὰ πλατωνικὸν ὅλως τρόπον ὑποτυπούμενος τὴν μωσαϊκὴν περὶ δημιουργίας ἱστορίαν.

Ἐν τῇ περὶ ἀναστάσεως διδασκαλίᾳ κατὰ πόδας ἀκολουθεῖ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης. Ὡς τὰ διεσκεδασμένα μόρια τοῦ ὑδραργύρου, λέγει ὁ Γρηγόριος, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναχεόμενα αὐτομάτως συσσωματοῦνται οὕτω συμβήσεται καὶ περὶ τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα ([1]). Ταὐτὰ λέγει καὶ ὁ Αἰνείας ὡς παράδειγμα φέρων χαλκοῦν ἀνδριάντα κατακερματισθέντα ὃν καταλλήλως τις συγχωνεύσας δύναται ἐπαναγαγεῖν εἰς τὸ πρότερον εἶδος. Ἐν γένει δὲ

(1) Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου σελ. 227 (Migne).

όλη ή περὶ ἀναστάσεως θεωρία τοῦ Αἰνείου ἐκ τοῦ Γρηγορίου ἐστὶν εἰλημμένη ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐκ τῆς συμφωνίας τοῦ λεκτικοῦ (²). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δείκνυται ὅτι ὁ Αἰνείας οὐκ ἦν μὲν κρατερὸς αἰχμητὴς ἐν τῷ κατὰ τῶν ἐθνικῶν πολέμῳ ἀλλὰ πολλὰ τρωτὰ καὶ καταγέλαστα τῆς νεοπλατωνικῆς σχολῆς ἀποκαλύψας συνεισήνεγκε καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεοφράστῳ τὸν ἑαυτοῦ ἔρανον ἐξ ἐρασιτεχνίας μᾶλλον ἢ ἐκ θρησκομανίας εἰς σύνταξιν αὐτοῦ παρορμηθείς· διότι ἦν μὲν χριστιανός, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον σοφιστής.

(2) Πρβλ. Περὶ κατασκ. ἀνθρ. σελ. 226-228 passim καὶ Αἰνείου 62,13—67,5 passim.

ΖΑΧΑΡΙΑΣ Ο ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ

Ζαχαρίας ὁ Σχολαστικός.

Συγγράμματα.

1] Ἀμμώνιος. Διατρίβων ὁ Ζαχαρίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολλὰς διαλέξεις ἐποιήσατο μετὰ Ἀμμωνίου καὶ Γεσσίου τοῦ ἰατροσοφιστοῦ περὶ ἀϊδιότητος κόσμου ἅςτινας ἐξέδωκεν ἐν Βηρυτῷ διατρίβων κατὰ προτροπὴν φίλων, ἐν διαλόγῳ ἐπιγραφομένῳ Ἀμμωνίῳ ἐκ τοῦ κυρίου τοῦ διαλόγου προσώπου, Ἀμμωνίου τοῦ Ἑρμείου. Τελευταία καὶ ἀρίστη ἔκδοσις ἡ τοῦ Boissonade Paris 1836 μετὰ τοῦ Αἰνείου.

2] Ἀντίρρησις τὸν παραλογισμὸν τοῦ Μανιχαίου διελέγχουσα. Τὸ συνταγμάτιον τοῦτο συνετάξατο ὁ Ζαχαρίας ἐν Βηρυτῷ «σχολαστικὸς ὢν καὶ συνήγορος τῆς ἀγορᾶς τῆς μεγίστης τῶν ὑπάρχων» ὡς λέγεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ([1]). Ἡ Ἀντίρρησις ἐξεδόθη ὑπὸ Δημητρακοπούλου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ βιβλιοθήκῃ τόμ. Α´ Leipzig 1866 σελ. 1—18. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἀγνοεῖται τελείως ὑπὸ τῶν περὶ Ζαχαρίου γραψάντων, γνωστὸν δ' ἐστι τεμάχιόν τι τῆς Ἀντιρρήσεως λατινιστὶ περισωθέν, κατὰ λέξιν μετάφρασις τῶν ἐν Ἐκκλ. Βιβλ. Δημητ. σελ. 2—

(1) Δημητρακοπούλου Ἐκκλησιαστ. βιβλιοθ. Τόμ. Α´ σελ. γ´.

4 ἀπό: εἰ κατὰ πάντα ἐναντίας εἶναι λέγειν μέχρι τοῦ: οὐδεμίαν χώραν δίδωσι τῇ μὴ οὔσῃ κακίᾳ.

3]. Ἑπτὰ κεφάλαια κατὰ Μανιχαίων. Τὴν συγγραφὴν ταύτην συνετάξατο πρὸ τῆς Ἀντιρρήσεως ὡς λέγεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἀντιρρήσεως (1) κεῖται δ' ἴσως ἔν τινι βιβλιοθήκῃ κεχωσμένη.

4]. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Ἐκτείνεται ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐκ τριῶν μερῶν συγκειμένη, ὧν τὸ μὲν πρῶτόν ἐστιν ἐπιτομὴ τῆς τοῦ Σωκράτους, τὸ δεύτερον τῆς τοῦ Θεοδωρήτου ἱστορίας τὸ δὲ τρίτον ἴδιον περιέχον τὰ σύγχρονα αὐτῷ γεγονότα. Τοῦ χρονικοῦ τούτου περιεσώθησαν μόνον ἀποσπάσματα ἐν συριακῇ γλώσσῃ ἅτινα ὁ Mai μεθερμηνεύσας εἰς τὸ λατινικὸν ἐδημοσίευσεν ἐν Script. Vet. tom. 10. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Γαζαῖοί εἰσι καὶ λέγουσιν ἑαυτοὺς Σύρους (2),—τὸν Ζαχαρίαν ἀποδέχομαι Γαζαῖον (ἴδε κατωτ.)—ἴσως ὁ Ζαχαρίας τὸ χρονικὸν αὐτοῦ ἐν συριακῇ γλώσσῃ ἔγραψε, μετεφράσθη δ' εἶτα εἰς τὸ ἑλληνικόν.

Τίς ὁ Ζαχαρίας.

Ἐκ τοῦ διαλόγου Ἀμμωνίου ἐξάγονται τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ Ζαχαρίου τοῦ Σχολαστικοῦ· ὅτι ἐφοίτησεν εἰς τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φιλοσοφικὰς σχολὰς ἔνθα τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν προσεκτήσατο καὶ ὅτι ἐν Βηρυτῷ ἐσπούδασε περὶ τὰ νομικὰ ὅθεν καὶ σχο-

(1) Δημητρ. Ἐκκλ. βιβλ. Τόμ. Α΄ σελ. δ΄.
(2) Αἰν. 1, 2. 2, 3. Αἰν. ἐπιστ. 18.

λαστικὸς ὠνομάσθη (εὐθὺς ἐν ἀρχῇ). Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς κατὰ τὸ ἔτος 536 γενομένης τοπικῆς συνόδου ἐν Κωνστ]πόλει (καθ' ἣν ὁ μὲν πατριάρχης Ἄνθιμος καθηρέθη, ἀντ' αὐτοῦ δὲ διωρίσθη ὁ πρεσβύτερος Μηνᾶς) φέρεται ὑπογεγραμμένος καί: Ζαχαρίας τῆς Μυτιληναίων μητροπόλεως (1), ὡς ἐπιγραφὴ δὲ τοῦ διαλόγου: Ζαχαρίου τοῦ γενομένου μετὰ ταῦτα ἐπισκόπου Μυτιλήνης, συμπεραίνει ὁ Galland (2) καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ πλεῖστοι ὅτι οὗτος ὁ ἐπίσκοπός ἐστιν ὁ συγγράψας τὸν διάλογον. Διακρίνουσι (3) δὲ τοῦ Ζαχαρίου τούτου τὸν ῥήτορα καὶ συγγραφέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὃν γνωρίζει ἡμῖν ὁ Εὐάγριος (4), καὶ ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀμίδης Διονυσίου Bar-Salibi ἐγένετο ἐπίσκοπος Μελιτηνῆς (5). Κατὰ ταῦτα ἀποδίδοται τῷ μὲν Μυτιλήνης ὁ Ἀμμώνιος καὶ τὸ κατὰ Μανιχαίων συνταγμάτιον τῷ δὲ Μελιτινῆς ἡ ἱστορία ἡ ἐκκλησιαστική.

Οὐδεμία ὅμως ἔνδειξις ὑπάρχει ὅτι τὰ σωζόμενα συγγράμματα προέρχονται ἐκ διαφόρων (6)· τὸ ἐπὶ τῆς

(1) Acta consil. tom. 2 σελ. 1188. 1237.1228.1248 ed. Harduin.

(2) Veterum patrum Biblioth. t. XI. p. X.

(3) Οὕτω Gass ἐν τῇ Real-Encyklopaedie f. protest. Th. 17 σελ.404 καὶ G. T. Stokes ἐν Dictionary of christian biography London (1887) Τόμ. 4 σελ. 1207.

(4) Ἐκκλ. ἱστ. II, 2.8. III, 5 —7. 18.

(5) Asseman. Biblioth. Orient. tom. 2,53 καὶ Le Quien Oriens Christianus tom. 1 σελ. 442.

(6) Καὶ ὁ Ang. Mai ἕνα Ζαχαρίαν παραδέχεται Script. vet. tom. 10 Prolog.

ἐπιγραφῆς: Μυτιλήνης οὐδὲν σημαίνει διότι εὔκολός ἐστιν ἡ μετάβασις ἀπὸ Μελιτηνῆς εἰς Μυτιλήνης ([1]). Ὡς συγγραφέα λοιπὸν τῶν τε συνταγματίων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἀποδεκτέον Ζαχαρίαν τὸν Μελιτηνῆς· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ αὐτός, ὡς εἰκάζω, Ζαχαρίᾳ τῷ Γαζαίῳ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Προκοπίου, ὃν γνωρίζουσιν ἡμῖν αἱ τοῦ Προκοπίου ἐπιστολαὶ (ἐξέδωκε Hercher ἐν τοῖς ἐπιστολογράφοις). Καὶ ὁ Γαζαῖος οὗτος Ζαχαρίας ἦν σχολαστικὸς τουτέστι ἐσπούδασε περὶ τὰ νομικά, ἀπήλαυσε τῆς εὐποιΐας τοῦ σχολαστικοῦ Διοδώρου (Προκοπ. ἐπιστολ. 77) καὶ ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου δικαστὴς ὀρθὸς καὶ ῥήτωρ (ἐπιστολ. 51, 52).

Πρὸς δὲ μόνον ἐκ τῆς ταὐτότητος τοῦ Ζαχαρίου τοῦ σχολαστικοῦ πρὸς τὸν Γαζαῖον ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ὁμοιότης, σχεδὸν ἀντιγραφὴ τοῦ Θεοφράστου τοῦ Αἰνείου ἐν τῷ Ἀμμωνίῳ· οὐδόλως δ' ἀπίθανον ὅτι εἰς τὴν ῥητορικὴν σχολὴν τοῦ πολίτου αὐτοῦ Γαζαίου περὶ τοὺς λόγους ἐσπούδασεν ὁ Ζαχαρίας· διότι ὡς ὁ Χορίκιος ὅλως ἐξήρτηται ἐκ τῆς Μούσης τοῦ Προκοπίου καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσιν ἀπηχήματα τῶν τοῦ διδασκάλου ([1]) οὕτως ὅλος ὁ διάλογος Ἀμμώνιος τὴν λέξιν τὸ περιεχόμενον τὰς ἀποδείξεις τὴν διασκευὴν ἐστι κλεψιλογία τοῦ Θεοφράστου.

---

(1) Ὅπερ πιθανώτατα ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων ἀγνοούντων τὴν ἄτιμον καὶ ἄγνωστον Μελιτηνὴν ἥτις τὸ πρῶτον ἀναφαίνεται ὡς πόλις ἀξία λόγου ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστινιανοῦ. Πρβλ. Προκ. περὶ τῶν κτισμάτων III, 4 καὶ περὶ τοῦ Περσικ. πολέμ. 1, 17.

(1) Seitz Schule von Gaza σελ. 23 δεικνύει ἐναργῶς τὴν σχέσιν αὐτῶν.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω εὐκόλως ὁρίζεται ἡ χρονολογία τοῦ Ζαχαρίου. Ἀφ' οὗ ὀφθαλμοφανῶς ὁ Ἀμμώνιός ἐστι μεταγενέστερος τοῦ Θεοφράστου ὁ δὲ Ζαχαρίας ἀδελφὸς τοῦ Προκοπίου καὶ πιθανῶς μαθητὴς τοῦ Αἰνείου, ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ πίπτει ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπερ βεβαιοῦται ἔκ τε τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀντιρρήσεως (1) καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἥτις φθάνει μέχρι τοῦ 546. Πότε ἀπέθανεν ἀγνοοῦμεν ἀλλὰ πιθανώτατα οὐχὶ πολὺ μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Montfaucon ἐκδοθείσῃ Biblioth. Coislinian. σελ. 598 ἀναφέρεται Ζαχαρίας τις μεταξὺ τῶν ὑπομνηματιστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπειδὴ ἐν τῷ Ἀμμωνίῳ ἐλέγχεται ὁ ἡμέτερος Ζαχαρίας γνώστης τῶν ἀριστοτελείων ὅρων καὶ φιλοσοφίας ἀφ' ἑτέρου δὲ μνημονεύει ὅτι πολλάκις μετὰ τοῦ διδασκάλου Ἀμμωνίου τὰ Ἀριστοτέλους ἐξηγοῦντο (2), πιθανώτατον ὅτι νέος ἔτι ὢν ὁ ἡμέτερος Ζαχαρίας ὑπεμνημάτισέ τι τοῦ Ἀριστοτέλους.

Οὕτω δὲ Ζαχαρίας ὁ σχολαστικός, ὁ ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺς τοῦ συριακοῦ χρονικοῦ, ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσὶν ἴσως ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον: Ζαχαρίας ὁ Γαζαῖος ἀδελφὸς τοῦ Προκοπίου ὁ σχολαστικός.

---

(1) Δημητρ. ἐκκλ. βιβλιοθ. τόμ. Α' σελ. γ'.

(2) Ἀμμων. 87, 19 ἐτυγχάνομέν ποτε.... τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως ἐπαΐοντες ἔνδον ἐν τῷ φροντιστηρίῳ. Πρβλ. σελ. 123, 18.

Σχέσις Ἀμμωνίου πρὸς Θεόφραστον

Περὶ τὰ αὐτὰ ζητήματα ἅτινα ἐν τῷ Θεοφράστῳ εἴδομεν ἐξελισσόμενα, περιστρέφεται καὶ ὁ Ἀμμώνιος τοῦ Ζαχαρίου· ὅ,τι ὅμως ἐκεῖ ἦν τὸ κύριον κεφάλαιον, ἡ περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως διδασκαλία, ἐν τῷ Ἀμμωνίῳ ἐστὶ πάρεργον, ἐνῷ ἡ ἐν τῷ Θεοφράστῳ παρέργως πολεμουμένη αἰδιότης τοῦ κόσμου ἐνταῦθα ἀποτελεῖ τὸ κύριον τοῦ διαλόγου.

Ἐν πρώτοις ὁ Ἀμμώνιος ἰσχυρίζεται ὅτι ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐστὶ καλὸς, ἀγαθὸς δὲ ὁ δημιουργὸς, ἕπεται ὅτι ὁ Θεὸς ἀεὶ ἐβούλετο εἶναι τὸν καλὸν κόσμον, ἀνέκαθεν ἄρα ἦν ὁ καλὸς οὗτος κόσμος· πρὸς δὲ ὁ κόσμος ἐστὶν ἄφθαρτος· διότι ἂν παραδεχθῶμεν τοὐναντίον, τότε ἢ οὐκ ἠδύνατο ὁ Θεὸς αὐτὸν ἄφθαρτον ποιῆσαι, ἢ οὐκ ἤθελεν, ὅπερ ἄτοπον· ἂν ὁ Θεὸς φθαρτὸν αὐτὸν ἔπλασεν ἵνα καλλίονα τούτου ποιήσῃ τότε ὁ Θεὸς φθονερὸς, ἢ ὅμοιον, καὶ τότε ὁ Θεὸς ματαιόπονος τεχνίτης ἐναλλάσσων τὰ καλῶς ἔχοντα.

Πρὸς ταῦτα ἀπαντᾷ ὁ Ζαχαρίας ὅτι καὶ οἱ κατὰ μέρος ἄνθρωποι καλόν τι χρῆμά εἰσιν, οἷον Σωκράτης καὶ Πλάτων, ἐν χρόνῳ ὅμως οὗτοι γίγνονται καὶ ἀπόλλυνται οὐδαμῶς δ' ἐπὶ τούτῳ φθονερὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζουσιν οἱ ἐναντίοι· ἀλλ' ὅ,τι πάσχουσι τὰ μέρη τοῦτο πάσχει κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ ὅλον (σελ. 92).

Ὅ,τι ἐν ὀλίγοις ὑπεδήλωσεν ὁ Αἰνείας «εἰ τὰ μέρη

θνητὰ καταλέλοιπε καὶ τὸ ὅλον διαλύειν προδιώρισεν· ἐξ ἐκείνων γὰρ τοῦτο» ([1]), τοῦτο διὰ μακρῶν ἀναπτύσσει ὁ Ζαχαρίας (σελ. 88-98).

Κατὰ τῆς ἐνστάσεως ὅτι ὁ δημιουργὸς οὐκ ἐστι δημιουργὸς εἰ μὴ ἀεὶ δημιουργεῖ, ἀπαντᾷ ὁ Ζαχαρίας—διδασκάλῳ τῷ Αἰνείᾳ χρώμενος—ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἔχων τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ ἐστι δημιουργὸς καὶ ἂν μὴ δημιουργῇ ὡς ὁ τεκτονικός ἐστι τεκτονικὸς καὶ ἂν μὴ τὴν τεκτονικὴν τῇ ἐνεργείᾳ προάγῃ· ὁ Θεὸς ὡς ἐλεύθερος πάσης σχέσεως καὶ ἀνάγκης καὶ τυραννίδος ἔχει ἀεὶ τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ προάγει ὅμως αὐτοὺς εἰς τὸ ἐμφανὲς ὅταν θέλῃ (σελ. 101). Πρὸς τούτοις, ἐξακολουθεῖ ὁ Ζαχαρίας, εἰ ὁ κόσμος ἐστὶ συναΐδιος τῷ Θεῷ τότε ἔσται καὶ ὁμότιμος (σελ. 105) ἀλλὰ τότε ποῦ ἡ διαφορὰ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ; (σελ. 117). Ἐνταῦθα τὸ πρῶτον (σελ. 106) μεταγράφων τὸν Αἰνείαν ἀποκαλεῖ σοφὸν «φησί τις τῶν παρ' ἡμῖν σοφῶν».

Μετὰ ἀνιαρὰν ἀπεραντολογίαν καὶ ἀνεμιαίας παλλιλογίας ([2]) μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ μεταστάσεως τοῦ κόσμου ἀπὸ θνητοῦ εἰς ἀθάνατον, καὶ τὸ περὶ ἀναστάσεως τῶν σωμάτων ζήτημα, ἐν ᾧ οὐδὲν νέον εἰσφέρει ἐπανα-

---

(1) Αἰν. Θεόφρ. 55,

(2) Ὅπερ δικαιολογεῖ σ. 94 «καὶ δὶς γάρ τοι καὶ τρὶς καλόν φασιν εἶναι τὰ καλὰ λέγειν καὶ ἐπισκοπεῖσθαι» Ὅπερ ἐστὶν εἰλημμένον ἐκ τοῦ Πλάτ. Γοργ. 498Ε σελ. 128 «τὸν αὐτὸν αὖθις γυμνάσωμεν λόγον . . . . τὰ γὰρ καλὰ τῇ συνεχεῖ γυμνασίᾳ καὶ συνασκήσει πέφυκε βεβαιότερα γίγνεσθαι τοῖς ζητοῦσιν».

λαμβάνει μόνον τὰ τοῦ Αἰνείου ἐμπαθέστερος ὢν αὐτοῦ ἐν γένει ἐν ὅλῳ τῷ διαλόγῳ γαύρακι στόματι ἐξευτελίζων τὴν θύραθεν σοφίαν τὸν μὲν Πρόκλον ἀφιλόσοφον καὶ ἄσοφον (σελ. 84) τὸν δὲ Πλάτωνα παραληροῦντα καὶ ὀνειρώττοντα καλῶν καὶ παρὰ τῶν σοφῶν Αἰγυπτίων τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἀρυόμενον (σελ. 102).

Ὁ διάλογός ἐστιν ἐμπαθέστερος τεχνικῶς ὅμως πολὺ τοῦ Θεοφράστου ὑποδεέστερος, πλείονα ψευδόχρυσον ἢ ἁδρὰ καὶ πρωτότυπα νοήματα περιέχων· ἄνευ ἑνότητος, ἄνευ λογικῆς σειρᾶς, τρὶς καὶ τετράκις ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ συζήτησις ἐπανέρχονται δὲ τὰ αὐτὰ ἐπιχειρήματα καὶ αἱ αὐταὶ λέξεις. Καὶ ὁ Ζαχαρίας ὡς ὁ Αἰνείας ἐκ τῶν πλατωνικῶν λειμώνων δρέπει τὰ ἄνθη τοῦ διαλόγου αὐτοῦ ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ (σελ. 82). Καὶ ἁμιλλᾶται μὲν προφανῶς πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος καλλιρρημοσύνην ὁ ὑπόξυλος οὗτος σοφιστής, ἀλλὰ παρασάγγας ὅλους τοῦ ὑποδείγματος ὑπολείπεται· ἐκ τῆς ἁμίλλης ταύτης ἀποβαίνει ὁ διάλογος ψηφοθέτημα πλατωνικῶν λίθων, ὡς εἴδομεν καὶ ἐν τῷ Θεοφράστῳ, ὅπερ δείκνυσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦν ἥσσων τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Ζαχαρίας οὐκ ἔστιν ἀγχίνους φροντιστής· μετριώτερος τοῦ Αἰνείου ὢν ὡς φιλόσοφος ἔχεται τοῦ δόγματος στερρότερον ὡς καὶ τὸ ἐπισκοπικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ἀπῄτει· ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν παραδεχόμενος καὶ οὗτος πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀνέκαθεν δυνάμει γενομένην, δείκνυται ὅτι τελείως οὐκ ἠδυνήθη ἀποδύσασθαι τὸν πλατωνικὸν ἄνθρωπον.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Ο ΓΑΖΑΙΟΣ

Αἱ Ἀντιρρήσεις εἰς τὰ Πρόκλου Θεολογικὰ κεφάλαια Προκοπίου τοῦ Γαζαίου.

Εἰς τὴν σχολὴν τῆς Γάζης ἀνῆκει καὶ ὁ Προκόπιος σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Αἰνείου (1), εἷς τῶν ἀρίστων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ (2). Ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουστίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ «εἰς γῆρας ἐλάσας» κατὰ Φώτιον (κώδ. 160). Ὁ E. Rohde (3) ἀποδέχεται ὅτι ἔζησε κατὰ προσέγγισιν ἀπὸ τοῦ 465—528. Μαθητὴς μιμητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Προκοπίου ἐν τῇ σχολῇ ἦν ὁ Χορίκιος ὅστις καὶ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ διδασκάλου ἔγραψεν. Ὁ Φώτιος ὀνομάζει αὐτὸν φιλόπονον καὶ εὐσεβῆ, τοὺς λόγους δ' αὐτοῦ «ἄξιον ζήλου καὶ μιμήσεως χρῆμα» (κώδ. 160).

Σπουδαίως κατεγίνετο περὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἴσως δ' ἐστὶν ὁ πρῶτος ἐν Ἀνατολῇ ὁ συγγράψας ὑπομνήματα ἐρανισθέντα ἐκ διαφόρων (catenae). Καὶ ὁ Χορίκιος ἐπαινεῖ τὴν μεγάλην αὐτοῦ περὶ τὰ θεῖα συγγράμματα εἴδησιν καὶ λέγει ὅτι «πλὴν τοῦ σχήματος μόνου πάντα ἦν ἱερεύς (4).

Τὸ φιλόπονον αὐτοῦ δεικνύουσι τὰ περισωθέντα ἡμῖν ὀγκώδη ὑπομνήματα εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν.

---

(1) Ὁ Αἰνείας ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐν ἐπιστολ. 19: ὁ ἐμὸς Προκόπιος.

(2) Φώτ. κώδ. 160.

(3) Seitz Die Schule von Gaza σελ. 13.

(4) Χορικ. ἐπιτάφ. Προκοπ. σελ. 11 (Boissonade 1846)

Τὸν κομψὸν σοφιστὴν γνωρίζουσιν ἡμῖν αἱ ἐπιστολαὶ ἡ μονῳδία ἡ περιγραφὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἰδίᾳ δ' ὁ εἰς Ἀναστάσιον πανηγυρικός ([1]).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν παρόδῳ· ἐξετάσωμεν νῦν τὸν Προκόπιον ὡς φιλόσοφον συγγραφέα. Καὶ ἐκ τοῦ Προκοπίου ὡς Γαζαίου πολεμικὰ συγγράμματα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας περιμένομεν. Ἡ Γάζα ἐστὶ περίπυστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς αἱματηρᾶς διαμάχης τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἐθνισμόν. Οὐδαμοῦ τὸ μῖσος τῶν ἐθνικῶν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἀπέβη μεῖζον ἢ ἐν Γάζῃ· οἱ χριστιανοὶ περιήρχοντο πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς εἰς αἱματηρὰς συμπλοκάς, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Μάρκου ([2]).

Καὶ μετὰ τὴν διάθρυψιν καὶ κατακερματισμὸν τοῦ ἀψαύστου Σαράπιδος ὁ Μάρνας ([3]), ὁ Ζεὺς τῶν Γαζαίων, ἵστατο ἐπὶ τοῦ βάθρου αὐτοῦ ἐν Γάζῃ τοῖς ἐθνικοῖς σέβας καὶ ἐγκαλλώπισμα, τοῖς χριστιανοῖς κάρφος καὶ σκάνδαλον. Τὸ ἐν Γάζῃ Μαρνεῖον ἦν περιβόητον· μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σαραπείου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ Μαρνεῖον ἦν ὁ σπουδαιότατος στῦλος τοῦ ἐθνισμοῦ, ἐν τῷ κρισίμῳ

---

(1) Διορθωτέον τὸ παρὰ Christ Geschichte der griechischen Litteratur München 1890 σελ. 678 § 548· «doch hat sich von ihm (Prokopios) nichts erhalten». Τινὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Προκοπίου νοθεύονται ἴδε Seitz 18 κτέ.

(2) Μάρκου διακόνου Βίος Πορφυρίου ἐξέδ. M. Haupt 1875. Προσέτι ἴδε Stark Gaza 611 κτέ. Chastel Histoire de la destruction du paganisme Paris 1850. Schulze Geschichte des Unterg. des griechisch-rœmischen Heident. Jena 1892 II σελ. 245—250 Dræseke Ges. patrist. Unters. σελ 208 ff.

(3) Περὶ Μάρνα ἀκριβῶς Stark Gaza σελ. 576 κτέ.

δὲ ἀγῶνι τῶν χριστιανῶν κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἡ ἐσχάτη ἄγκυρα καὶ τὸ κρησφύγετον τούτων. Ἀφ' οὗ πανταχοῦ ὁ ἐθνισμὸς κατεπνίγη ἡ Γάζα ἀποβαίνει ἡ τελευταία ἀκρόπολις τοῦ πολυθεϊσμοῦ, πρὸς τὸν Μάρναν δ' ἀποβλέπων ὁ Πρόκλος ποιεῖ ὕμνους(1). Ἐν τῇ περὶ τὰ 400 γεγραμμένῃ Vita Hilarionis § 14 ὁ Hieronymus ὀνομάζει τὴν Γάζαν «urbs gentilium». Ἡ Γάζα ἐξεχριστιανίσθη λίαν ὀψὲ οὐδόλως δὲ παράδοξον ἂν καὶ ἐν τῷ 5 καὶ 6 αἰῶνι ὁ ἐθνισμὸς ἠρίθμει μεταξὺ τῶν Γαζαίων ὀπαδοὺς ἀφ' οὗ καὶ τῷ Ἀναστασίῳ καὶ Ἰουστινιανῷ ἔτι πράγματα παρέχουσιν οἱ ἐθνικοὶ ἐν Παλαιστίνῃ(2).

Ταῦτα ἐπιφέρουσιν ἀντίδρασιν ἐν Γάζῃ, εἴδομεν δ' ἀνωτέρω τὸν Αἰνείαν καὶ Ζαχαρίαν τὰς ἑλληνικὰς δόξας πολεμοῦντας. Τὸ τρίτον βλέπομεν ταὐτὸν ἐν τῷ Προκοπίῳ ὅστις ἐν γένει μὲν τὰ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἀπᾴδοντα πολεμεῖ ἐν τοῖς εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὑπομνήμασιν αὐτοῦ, ἰδίᾳ δ' ἀναλαμβάνει τὴν ἀνατροπὴν τῆς Θεολογικῆς στοιχειώσεως τοῦ Πρόκλου ἐν τῷ ἀπολεσθέντι (3) συγγράμματι «**Ἀντιρρήσεις εἰς τὰ Πρόκλου Θεολογικὰ κεφάλαια**». Ἂν ὁ Προκόπιος ἔγραψε καὶ ἄλλα πολεμικὰ (4) συγγράμματα ἀγνοοῦμεν, ἀλλ' ἔκ τινος εἰς

(1) Μαρίν. Βίος Πρόκλου 47 (Boisson)

(2) Ἴδε Stark Gaza σελ. 559 κτέ.

(3) Τὴν ἀναζήτησιν τοῦ συγγράμματος τούτου ἔχει ὡς σκοπὸν ἡ παροῦσα μελέτη.

(4) Ὁ Χορίκιος (11 Boisson.) λέγει: τά τε δόγματα τῆς εὐσεβείας τά τε τούτοις ἀντιλέγειν ἐπιχειροῦντα τὰ μὲν ὅπως ἐπιτηδεύσῃ μαθὼν τὰ δὲ πρὸς ἔλεγχον ἐπιστάμενος ἄμφω καλῶς ἐπαιδεύθη.

Λουκιανὸν σχολίου εἰκάζω ὅτι καὶ ἑτέραν πολεμικὴν συγγραφὴν κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συνετάξατο· ἐπολέμησε δηλαδὴ τὰ ὑπὸ τοῦ Πρόκλου ὑπομνηματισθέντα τελεστικὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ θεουργοῦ (1).

Περιορισθῶμεν λοιπὸν ἐν τοῖς κατωτέρω εἰς ἀνίχνευσιν τῶν Ἀντιρρήσεων τοῦ Προκοπίου. Αἱ εἰς τὰ θεο-

---

(1) Τὸ ἐν λόγῳ σχόλιον ἔχει ὧδε: Λουκιαν. Φιλοψευδ. 12 ἱερατικά.... ὀνόματα | «οἷα εἰκὸς τὰ τελεστικά φησιν Ἰουλιανοῦ ἃ Πρόκλος ὑπομνηματίζει οἷς ὁ Προκόπιος ἀντιφθέγγεται πάνυ δεξιῶς καὶ γενναίως». Ὅτι ὁ ἡμέτερος Προκόπιος ἐνταῦθα ἐννοεῖταί ἐστι βέβαιον ἢ τοὐλάχιστον πιθανώτατον καὶ ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω. Ἐκ τοῦ σχολίου λοιπὸν τούτου ἐξάγεται ὅτι ὁ Προκόπιος ἐνεργὸν μέρος ἔλαβε κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὅτι ὁ Πρόκλος ὑπεμνημάτισε τὰ τελεστικὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ. (Ἴσως τὸ ἐν Cramer Anecd. Oxon. Vol. III p. 187. «Πρόκλος περὶ ἱερατικῆς τέχνης» ἐστὶν αὐτὸ τοῦτο τὸ σύγγραμμα). Πρβλ. Μαρίν. Βίος Πρόκλου Boiss. 60 κτέ. Περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ τούτου λέγει ὁ Σουΐδας: «Ἰουλιανὸς ὁ τοῦ προλεχθέντος υἱός, γεγονὼς ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίνου τοῦ βασιλέως ἔγραψε καὶ αὐτὸς θεουργικὰ τελεστικὰ λόγια δι' ἐπῶν καὶ ἄλλα ὅσα τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης κρύφια τυγχάνουσιν». Ὡς λοιπὸν ὁ Πορφύριος ἔγραψεν ὑπομνήματα «εἰς τὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ Χαλδαίου» (Σουΐδ. λ. Πορφύριος) οὕτω καὶ ὁ Πρόκλος ὑπεμνημάτισε τὰ τελεστικὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ θεουργοῦ, υἱοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Χαλδαίου. Περὶ τῶν Ἰουλιανῶν τούτων ἴδε Lobeck Aglaoph. 98-110. Thilo Comment. de cœlo empyreo II. Wolff Porphyrii de philos. ex oraculis haurienda σελ. 61 κτέ. Ἱερατικὰ ὀνόματα λέγων ὁ Λουκιανὸς ἐννοεῖ βεβαίως μαγικάς τινας λέξεις περὶ ὧν ὁ Ψελλὸς λέγει: «εἰσὶν ὀνόματα παρ' ἑκάστοις ἔθνεσι θεοπαράδοτα δύναμιν ἐν ταῖς τελεταῖς ἄρρητον ἔχοντα» εἰς τὰ Χαλδαϊκὰ λόγια σ. 70. πρβλ. καὶ Νικηφορ. εἰς Συνέσ. σ. 364Α. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Προκοπίου, καθ' ὅσον γνωρίζω, πρῶτος ἐγὼ ὑποδεικνύω.

λογικὰ κεφάλαια Ἀντιρρήσεις ἀπώλοντο καταλιποῦσαι ἴχνος ἀπόσπασμά τι περιέχον τὴν εἰς τὸ 146 κεφάλαιον ἀντίρρησιν ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐκ τοῦ 1096 κώδ. τοῦ Βατικαν. ὑπὸ τοῦ Angelo Mai ἐν Classic. auctor. τόμ. 4 Romae 1831 σελ. 274. Ἐν ἔτει 1825 ὁ I. Th. Vœmel, ὁ γνωστὸς τοῦ Δημοσθένους ἐκδότης, ὡς τέταρτον τόμον τῶν Initia philosophiae ac theologiae τοῦ Creuzer εἰς φῶς ἤνεγκε: Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου πλατωνικοῦ Francofurti a. M. Τὴν εἰς τὸ 146 κεφάλαιον ἀντίρρησιν τοῦ Νικολάου (σελ. 167 κτἑ. ἔκδ. Vœmel) παραβαλὼν πρὸς τὴν περισωθεῖσαν τοῦ Προκοπίου εὗρον αὐτολεξεὶ ἀντιγεγραμμένην οὐδὲ κατὰ κεραίαν διαφέρουσαν αὐτῆς. Καὶ νῦν ὀλίγα περί τοῦ Νικολάου τούτου.

Νικόλαος (1) ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μεθώνης κατὰ τὰς νεωτάτας ἐρεύνας τοῦ Draeseke (2) ἤκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου II τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143). Ἔγραψε πολλὰ θεολογικὰ συγγράμματα ἐξ ὧν δύο ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς τὰ φιλοσοφώτερα αὐτῶν,

---

(1) Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἴδε Ullmann Theologische Studien und Kritiken 1833 3 Heft 647-743 ἰδίᾳ 701 κτέ. Αὐτόθι ὁ Ullmann ἐκτίθησι τὰ κύρια σημεῖα τῆς Ἀναπτύξεως. Gass Real-Encyclopædie ἐν λ. Δημητρακοπούλ. Λόγοι δύο Νικολάου Μεθώνης Leipzig 1865 ἐν τῷ Προλόγῳ. Ἰδίᾳ δὲ Draeseke Zeitschr. f. Kircheng. IX (1888) 405-431 καὶ 565-590. Archiv f. Gesch. der Philosophie IV. (1891) σελ. 243-250. Byzantinische Zeitschrift 1892.

(2) Zeitschrift f. Kircheng. IX 405-431 καὶ 565-590.

πρῶτον ἡ 'Ανάπτυξις τῆς Θεολογικῆς στοιχειώσεως τοῦ Πρόκλου (1) περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν ἔπειτα ἡ συγγραφὴ ἡ ἐπιγραφομένη 'Ερωτήσεις 'Αποκρίσεις Ἔλεγχοι (ἐξέδ. Vœmel 1825-26). 'Αλλ' ἡ ὕπαρξις ἀνατρεπτικοῦ συγγράμματος τῆς προκλείου Θεολογικῆς στοιχειώσεως κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὑπερβαλλόντως ἐστὶ παράδοξον καὶ ὄντως αἴνιγμα. Οὐχὶ ἀληθῆ φαίνονται τῷ Draeseke (2) ὅσα ὁ Schulze λέγει: «der Neuplatonismus ist schliesslich von selbst abgestorben, ohne dass die Kirchliche Polemik sein Enden beschleunigte; denn er

(1) Καὶ ἑτέραν ὅμως συγγραφὴν τοῦ αὐτοῦ Νικολάου ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης «Συζητήσεις περὶ Θεολογικῶν θεσμῶν τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Πρόκλου» βιβλία ἕξ (Θεολογικαὶ γραφαὶ τέσσαρες London 1859 σελ. ζ'.) ἐξ οὗ ὁ Draeseke (Zeitschrift f. Kircheng. IX σελ. 570) περὶ τῆς ὑπάρξεως ἑτέρου Νικολάου Μεθώνης συμπεραίνει ὅστις ἐπειδὴ οὐκ εἴα αὐτὸν καθεύδειν τὸ τοῦ προκατόχου τρόπαιον προέβη εἰς συγγραφὴν ὁμοίου συντάγματος πολεμοῦντος τὸν Πρόκλον. 'Αλλ' ὡς ἐκ τοῦ: «νέῳ Νικολάῳ» οὐδὲν τεκμαιρόμεθα (ἴδ. Δημητρακοπ. Νικολάου Μεθώνης Λόγοι δύο ἐν Λειψίᾳ 1865 σελ. ϐ'. σημ.) οὕτω καὶ ἐκ τῆς εἰδήσεως τοῦ ἥκιστα φερεγγύου Σιμωνίδου. Ἔπειτα ἂν πράγματι ὑπάρχῃ τοιαύτη συγγραφή, ἀνήκει πάλιν τῷ αὐτῷ Νικολάῳ, ὅστις τὸ αὐτὸ θέμα ἐν δύο συγγραφαῖς συχνότατα πραγματεύεται συντέμνων ἢ τελείως ἑαυτὸν μεταγράφων, π. χ. τὸ αὐτὸ θέμα πραγματεύεται τρὶς «εἰ ἔστιν ὅρος ζωῆς καὶ θανάτου» (καὶ αἱ τρεῖς συγγραφ. ἐν Δημητρακοπλ. 'Εκκλησιαστ. Βιβλιοθ. I σελ. 219—265). 'Ο δὲ Λόγος ἐπινίκιος (Νικολ. Λόγοι δύο ἐξδ. Δημητρακοπλ.) ἐστὶν ἐπιτομὴ τῆς 'Αντιρρήσεως (Δημητρακοπλ. 'Εκκλησ. Βιβλιοθ. I, 321-359, ἐν ᾗ σελίδες ὅλαι αὐτολεξεὶ μεταγράφονται ὡς αὐτὸς ὁ Draeseke κατέδειξε Zeitschrift f. Kircheng. IX σελ. 429 κτέ. Δημητρακπλ Λόγοι δύο σελ. 71.

(2) Byzantinische Zeitschrift 1 (1892) σελ. 446 κτέ.

hat wohl kleinere Kreise beherrscht aber die Volksreligion nicht beeinflusst». Διότι αὐτὸς ὁ Νικόλαος ἐν ἀρχῇ τῆς 'Αναπτύξεως λέγει ὅτι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ κομψὸν καὶ γρῖφον καὶ ποικίλον τοὺς περὶ αὐτὸν κατεγοήτευε καὶ ἐδέσμευε περιφρονήσεως δ' ἐπλήρου αὐτοὺς ἡ εἰς τὸν ἐσταυρωμένον πίστις καὶ τὸ ἀγράμματον τῶν ἁλιέων, τῶν διδασκάλων τῶν χριστιανῶν. 'Εκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Νικολάου συμπεραίνει ὁ Draeseke ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦν καὶ τότε ζῶσα δύναμις ἀπειλοῦσα τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ὅτι ὁ πόλεμος τοῦ ἐθνισμοῦ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν διήρκει ἔτι ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους.

Κατ' ἐμὲ κριτὴν ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα. Ὁ Νικόλαος γράφει κατὰ τοῦ Πρόκλου οὐχὶ διότι ἡ Θεολογικὴ στοιχείωσις τοῦ νεοπλατωνικοῦ ἠπείλει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ· παρὰ τὰς φάραγγας τοῦ 'Ερυμάνθου καὶ Ταϋγέτου οὐδόλως ἦν τότε καθημερινὴ ἀνάγνωσις ἡ Στοιχείωσις τοῦ Λυκίου φιλοσόφου· ἀσφαλέστατα οὐχί. Ὁ Νικόλαος γράφει πολεμικὰς συγγραφάς, διότι καὶ οἱ προγενέστεροι μεγάλοι πατέρες τὸν ἐθνισμὸν ἐπολέμησαν, πολεμεῖ ἵνα θαυμασθῇ ἡ σοφία αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συγχρόνων. Ἕνεκα τούτου ἐκλέγει τὴν Στοιχείωσιν τοῦ Πρόκλου ἐπειδὴ κατ' αὐτῆς ἔγραψεν ἤδη ὁ Προκόπιος οὗτινος ἡ συγγραφὴ ἔμεινε φαίνεται ἄγνωστος διότι ὑπὸ οὐδενὸς ἀναφέρεται· ἐξ αὐτῆς ἠδύνατο ἀνωδύνως λογοκλοπῆσαι ἄνευ φόβου ἀνακαλύψεως, ἡ τοῦ Φιλοπόνου κατὰ Πρόκλου (¹)

---

(1) Πρβλ. Σουΐδ. ἐν λ. Πρόκλος, 'Ιωάννης.

περὶ ἀιδιότητος ἦν ὑπὲρ τὸ δέον γνωστή. Καὶ ἐλογοκλόπησε πράγματι τὸ σύγγραμμα τοῦ Προκοπίου, ὑπὸ τὴν λεοντῆν δὲ κρυπτόμενος, ὑπὸ μὲν τοῦ Βλεμμίδου «σοφὸς διδάσκαλος» ([1]) ὑπὸ δὲ τοῦ Draeseke «der philosophisch gründlich gebildete Widerleger des Proclos» ([2]) ἀποκαλεῖται. Ἀλλὰ λίαν θαυμαστόν ἐστιν ὅτι ὁ ὀξυδερκὴς Draeseke οὐ παρέβαλε τὴν Ἀνάπτυξιν τοῦ Νικολάου πρὸς τὴν περισωθεῖσαν ἀντίρρησιν τοῦ Γαζαίου ἵνα ἴδῃ ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐγκωμιαζόμενος οὐδὲν πρωτότυπον πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Πρόκλου εἰσφέρει ἀλλὰ τὰ τοῦ Προκοπίου ἐπιχειρήματα ἀναμηρυκᾶται, ἐξ ὅσων δ' ἐκ τοῦ περισωθέντος ἀποσπάσματος τεκμαίρομαι, ἄντικρυς λογοκλόπος ἐστὶ τὰ Προκοπίου τέλεον λεηλατῶν οὐδαμοῦ δὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μνημονεύων· ὑπὸ τοῦ Προκοπίου λεγόμενα τὰ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς Ἀναπτύξεως ὅτι δηλ. τὸ ποικίλον καὶ κομψὸν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐσαγήνευε καὶ παρέσυρε πολλοὺς καὶ ὅτι κατὰ τοῦ Πρόκλου πολεμεῖ ἵνα μὴ καὶ τῶν συγχρόνων πολλοὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκτραπῶσιν, εἰσὶν ὅλως φυσικὰ καὶ οἴκοθεν ἐννοούμενα ([3])· ὁ Πρόκλος ἐποίει ὕμνους εἰς τὸν ἐν Γάζῃ Μάρναν ἔγραφε τὰ 18 ἐπιχειρήματα κατὰ Χριστιανῶν, ἐφήβου ἴσως ὄντος τοῦ Προκοπίου, μεταξὺ δὲ τῶν νεοπλατωνικῶν ἦσαν Οὐλπιανὸς (ἢ Ὀλυμπιανὸς) ὁ Γαζαῖος

(1) Allatius De eccles. Occid. et Orient. perpet. consens. p. 682.

(2) Zeitschr. f. Kircheng. IX σελ. 431 καὶ σημ. Byzantinische Zeitschr. 448.

(3) Πρβλ. Τὰ ἀνωτ. ἐν σελ. 58 κέ. εἰρημένα.

συμφοιτητὴς τοῦ Πρόκλου (1) καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος (2), ἀμφότεροι σύγχρονοι τῷ Προκοπίῳ.

Ὅτι δ' ὁ Νικόλαος ἦν λογοκλόπος καὶ ὅτι ἀλλοτρίαις ἰδέαις εἰργάζετο δεικνύει καὶ τόδε. Ἐν ταῖς «Ἐρωτήσεσιν» αὐτοῦ λεηλατεῖ τὰ τοῦ Θεοδώρου πρεσβυτέρου τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Λαύρας Ραΐθοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος ἀκμάσαντος καὶ πάλιν οὐδαμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μνημονεύων. Τὰ ἀπὸ σελ. 4—16 τῶν Ἐρωτήσεων ἀποκρίσεων ἐλέγχων» (ἔκδ. Vœmel μέρ. Β'.) εἰσὶ μεταγεγραμμένα αὐτολεξεὶ ἐκ τοῦ «Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως» συνταγματίου τοῦ Θεοδώρου σελ. 36—67 (ἔκδ. Helmstadi 1779). Ἄριστα δὲ ποιῶν ὁ ἀγχίνους Draeseke ἀπορρίπτει τὸ β' μέρος τῶν Ἐρωτήσεων διότι εὑρίσκονται ἐν αὐτῷ τὰ τοῦ Θεοδώρου, ὡς κατέδειξε πρῶτος ὁ Δημητρακόπουλος (3), ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῆς

(1) Μαρίν. Β. Πρόκλ. 20 . . . ὥς μοί τις εἶπε τῶν συμφοιτητῶν Οὐλπιανὸς ὁ Γαζαῖος ἀνὴρ καὶ οὗτος τὴν ζωὴν ἱκανῶς φιλοσοφήσας.

(2) Τοῦ Γαζαίου Ἰσιδώρου διακριτέος ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἰσίδωρος ὁ τοῦ Πρόκλου μὲν μαθητὴς διάδοχος δὲ τοῦ Μαρίνου Φώτ. Βιβλ. κ. 242 σ 568Η 348α Bk. Ὁ Γαζαῖος Ἰσίδωρός ἐστιν εἷς τῶν ἑπτὰ φιλοσόφων οἵτινες «τοῦ Ἰουστινιανοῦ κελεύσαντος ἐν Ἀθήναις μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν μηδὲ νόμιμα ἐξηγεῖσθαι» (Ζωναρ. Χρον. XIV 6 σ. 274 Dindf. Μαλαλ. Χρονογραφ. XVIII σελ. 184: 187 Oxon.) ἀπεδήμησαν εἰς Περσίαν πρὸς τὸν Χοσρόην (Ἀγαθ. Ἱστορ. II 30 σ 231 Dindf.). Ὁ Ueberweg-Heinze Gesch. d. Philos. T. 17 σελ. 327 ἀναφέρει ὡς διάδοχον τοῦ Μαρίνου τὸν Γαζαῖον Ἰσίδωρον (ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ Register σελ. 348) ἐξ ἀπροσεξίας βεβαίως.

(3) Δημητρακοπλ. Ἐκκλησιαστ. Βιβλιοθ. σ. κα'.

'Αναπτύξεως προσδοκῶ ὅτι τοῦτ' αὐτὸ ποιήσει τὸ suum cuique ἀποδιδούς.

Πρὸς δὲ ἐν τῷ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήματι ἐργάζεται καὶ χρῆται ὁ Νικόλαος ταῖς ἰδέαις καὶ ἐπιχειρήμασι τοῦ Φωτίου. Ἰδοὺ τί περὶ τούτου λέγει ὁ Hergenroether (1): Hos imprimis Photii syllogismos a saeculo nono usque ad decimum quintum mira arte expolitos, amplificatos ac variis sub formis sexcenties repetitos fuisse constat; prae ceteris vero jam dictus Nicolaus Methonensis . . . . eosdem modo largius modo pressius, retentis saepenumero Photii verbis, est persecutus.

'Αφοῦ λοιπὸν τὸ κατὰ τύχην περισωθὲν ἀπόσπασμα, ἡ εἰς τὸ 146 κεφάλαιον ἀντίρρησις τοῦ Προκοπίου ἐστὶν ἡ αὐτὴ λέξιν πρὸς λέξιν τῇ 146 ἀντιρρήσει ἐν τῇ 'Αναπτύξει τοῦ Νικολάου (σελ. 167=109α)—πρὸς δὲ ἀρκούντως ἐδείχθη τὸ λογοκλόπον τοῦ Νικολάου—πιθανώτατον φαίνεται ὅτι καὶ ἐν τῷ ὅλῳ συγγράμματι ὁ Νικόλαος οὐδεμίαν ἐπήνεγκε μεταβολήν. 'Αλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· διότι δυσκόλως πηγάζει ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Προκοπίου βεβαιότατα δ' ἐκ τῆς τοῦ Νικολάου τοῦ κατὰ Λατίνων γράψαντος, τὸ περὶ «τῶν Λατίνων λεγόντων δύο τὰ ἀρχικὰ αἴτια τοῦ πνεύματος, πατέρα καὶ υἱόν» (σελ. 41). Ἐν σελ. 63 τῆς 'Αναπτύξεως εὕρηται χωρίον τῆς

---

(1) Hergenrœther Photii liber de spirit. s. mystagogia 1857 Præf. XXIV. Dræseke Zeitschrift f. Kircheng. IX σελ. 573.

«Ἐκδόσεως ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (1) τοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος ἀκμάσαντος, ὅπερ ἀσφαλέστατα ὑπὸ τοῦ Νικολάου ἀναφέρεται. Ἐν σελ. 123 μνημονεύει «τοῦ σοφωτάτου μάρτυρος Εὐστρατίου» ὅστις πιθανώτατά ἐστιν ὁ Νικαίας Εὐστράτιος ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνηματιστὴς σύγχρονος δὲ τοῦ Νικολάου (2).

Ἐν τῇ Ἀναπτύξει αὐτοῦ κατὰ κόρον ἐπαινεῖ καὶ ἀναφέρει ὁ Νικόλαος Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην. Ἂν ἐν τῷ τοῦ Προκοπίου συγγράμματι ἐγίνετο μνεία τοῦ Διονυσίου ἢ μή, οὐκ ἔχω ἀσφαλῶς εἰπεῖν· ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Νικολάου πάντοτε πρωταγωνιστεῖ ὁ Διονύσιος ἐνῷ ἐν τοῖς τοῦ Προκοπίου οὐδὲν ἴχνος διαρρήδην μνείας τοῦ Ἀρεοπαγίτου εὗρον. Ἐν σελ. 150 λέγεται τὸ γνωστὸν καὶ τοσάκις ὑπὸ τῶν νεωτέρων ρηθὲν «ὅθεν μοι δοκεῖ ἀπὸ τῆς θεολογίας τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὰ ὑψηλὰ καὶ οὕτως ἐξαίρετα κεκλοφέναι θεωρήματα ἐν Ἀθήναις ἐντυχὼν (ὁ λόγος περὶ Πρόκλου) ταύτῃ»

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Νικόλαος ἢ ὁ Προκόπιος περὶ Πρόκλου· ἐν τῇ 146 ἀντιρρήσει ἐν τούτοις τοῦ Προκοπίου εὕρηνται: ἀνεκφοίτητα (3) πρωτοδότως (4) δευτεροδότως (5)

---

(1) Πρβλ. Vœmel αὐτόθι.

(2) Περὶ τοῦ Εὐστρατίου ἴδε Ἀθήναιον 4 (1875) σελ. 221—233 (Ι. Σακκελίων).

(3) Διονυσ. Ἀρεοπαγ. περὶ θείων ὀνομάτ. II, IV. II, XI. IX, V.

(4) Περὶ θείας ἱεραρχ. VII, III.

(5) δευτεροδότως ἐπλάσθη φαίνεται ὑπὸ Προκοπίου κατὰ τὸ πρωτοδότως.

ἀνατατικῶς ([1]) λέξεις, αἵτινες ἐλέγχονται ἀρτιδρεπεῖς ἐκ τῶν τοῦ Ἀρεοπαγίτου λειμώνων, ὥστε οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι καὶ ὁ Προκόπιος τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐμνημόνευεν.

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνω ὅτι τὸ σύνταγμα τοῦ Προκοπίου ἔχομεν πρὸ ἡμῶν οὐχὶ ἀκήρατον ἐν τῇ Ἀναπτύξει, ὅτι ἔν τισι μὲν πολεμεῖ τὸν Πρόκλον ὁ Νικόλαος αὐταῖς ταῖς λέξεσι τοῦ Προκοπίου, ὡς ἐν τῇ 146 ἀντιρρήσει, πολλαχοῦ ὅμως συντέμνων καὶ διασκευάζων τὸ σύγγραμμα χρῆται ἰδίαις λέξεσιν ὡς ἐπιπόλαιος ἐξέτασις καταδεικνύει. Ἐν γένει δ' ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου τῆς Ἀναπτύξεως δυσκόλως ἀνήκει τῷ Προκοπίῳ ὅστις ὑπὸ μὲν Ἰωάννου τοῦ Σικελιώτου ([2]) κατακρίνεται ὡς «ὑπεραττικίζων» ὑπὸ δὲ τοῦ Φωτίου ([3]) λέγεται ὅτι «ἡ φράσις αὐτοῦ εἰς τὸ ἄριστον ἤσκηται» ὁ δὲ Χορίκιος ([4]) λέγει περὶ αὐτοῦ: «οὐ λέξις αὐτὸν ἀλλοτρία ἐλάνθανε τῆς ἀττικῆς». Ταῦτα οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἁρμόζουσι τῷ χαρακτῆρι καὶ ταῖς λέξεσι τῆς Ἀναπτύξεως ([5]). Ὅτι αἱ

(1) Περὶ οὐραν. ἱεραρχ. I, I.

(2) Rhetor. Graeci ed. Walz VI p. 94.

(3) Κωδ. 206.

(4) 5, 9 ed. Boissonade

(5) Ὁ Πρόκλος χρῆται ἐν τῇ Στοιχειώσει πάντοτε τῷ τύπῳ νοῦ ἐνῷ ἐν τῇ Ἀναπτύξει ἀπαντᾷ ὁ τύπος νοὸς (σ. 182,2.187,2.195,3. 197,20 κά.) πρὸς τῷ τύπῳ νοῦ, ὅστις μόνος πιθανῶς ἀνήκει τῷ Προκοπίῳ (180,25.192,3.193,14.199,24 κτλ.)· ἡ δοτικὴ νοΐ ἅπαξ ὁ πληθυντικὸς ἀσυναίρετος καὶ ἡ γενικὴ παρὰ τὸ νόων καὶ νοῶν, ἅπερ βεβαιότατα ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Νικολάου καὶ οὐχὶ τοῦ ὑπεραττικίζοντος σοφιστοῦ ἀπορρέουσι. Πρβλ. ὅσα ὁ Boissonade λέγει περὶ τῆς κλίσεως τοῦ «νοῦς» παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἐν Μαρίν. β. Πρόκλου σελ. 93.

λέξεις ἀνεκστάτως, (30,4) θεοπαθήτως (24,19) φεράλληλον (175,5) παρεπιφύομαι (64,29) χρηματίζειν (=εἶναι, ὡς καὶ νῦν 145,25) ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Προκοπίου ἀπέρρευσαν θεωρῶ ἥκιστα πιθανόν.

Συμπέρασμα: διὰ τῶν ἀνωτέρω νομίζω ὅτι ἀρκούντως κατεδείχθη ὅτι ἡ Ἀνάπτυξις τοῦ Νικολάου πηγάζει οὐχὶ ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἔνθα ἀνάρμοστος καὶ ἄνευ λόγου ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἐκ τῆς Γάζης ἔνθα φυσικὴ καὶ αὐτονόητος ἡ γένεσις συγγραφῆς τὸν Πρόκλον πολεμούσης· ὅτι οὕτως ἀνακτώμεθα καὶ ἔχομεν τὸ σύγγραμμα τοῦ Προκοπίου ἐν τῇ Ἀναπτύξει διεσκευασμένον μετά τινων τοῦ Νικολάου νεωτέρων παρεμβολῶν, καὶ ὅτι ἡ Γάζα μέχρις ἐσχάτων εἴχετο ἀπρὶξ τοῦ ἑλληνισμοῦ καθ' οὗ ἀντιδρῶντας βλέπομεν Αἰνείαν Ζαχαρίαν καὶ Προκόπιον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

'Εγεννήθην τῷ 1869 ἐν Περιστάσει τῆς Θράκης ἐκ γονέων χριστιανῶν ὀρθοδόξων. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθην ἐν τῇ σχολῇ τῆς πατρίδος μου ἔπειτα δὲ φοιτήσας ἐπὶ ἑξαετίαν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν ἠξιώθην τοῦ γυμνασιακοῦ διπλώματος. Εἶτα ἐπὶ διετίαν μὲν ἐφοίτησα εἰς τὸ πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν ἔνθα διήκουσα τῶν καθηγητῶν Σ. Βάση, Κ. Κόντου, Σ. Λάμπρου, Γ. Μιστριώτου, Χ. Παπαδοπούλου, Δ. Σεμιτέλου, Σ. Φιντικλέους, ἐπὶ τρεῖς ἑξαμήνους εἰς τὸ τῆς Λειψίας ἔνθα διήκουσα τῶν καθηγητῶν M. Heinze, J. H. Lipsius, I. Overbeck, O. Ribbeck, E. Struempell, C. Wachsmuth, W. Wundt, καὶ ἐπὶ ἕνα ἑξάμηνον εἰς τὸ τοῦ Βερολίνου πανεπιστήμιον ἔνθα διήκουσα τῶν καθηγητῶν E. Curtius, A. Dœring καὶ E. Zeller. Πᾶσι τοῖς διδασκάλοις μου χάριν ἐκ καρδίας ὁμολογῶ.

